

ZÁPADOČESKÁ UNIVERZITA V PLZNI

FAKULTA PRÁVNICKÁ

KATEDRA PRÁVNÍCH DĚJIN

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Občanská práva a svobody podle ústavy z roku 1920

Autor: Tereza Hůlovcová

Vedoucí práce: JUDr. et Mgr. Vendulka Valentová

Plzeň

2013

ZÁPADOČESKÁ UNIVERZITA V PLZNI
Fakulta právnická
Akademický rok: 2012/2013

ZADÁNÍ BAKALÁŘSKÉ PRÁCE
(PROJEKTU, UMĚLECKÉHO DÍLA, UMĚLECKÉHO VÝKONU)

Jméno a příjmení: **Tereza HŮLOVCOVÁ**
Osobní číslo: **R10B0019P**
Studijní program: **B6804 Právní specializace**
Studijní obor: **Veřejná správa**
Název tématu: **Občanská práva a svobody podle ústavy z roku 1920**
Zadávací katedra: **Katedra právních dějin**

Z á s a d y p r o v y p r a c o v á n í :

1. Úvod
2. Ústava z roku 1920
3. Obsah ústavy z roku 1920
4. Srovnání občanských práv a svobod v ústavě z roku 1920 v ústavním vývoji státu
5. Závěr
6. Resumé
7. Seznam literatury

Rozsah grafických prací:

Rozsah pracovní zprávy: min. 30 stran

Forma zpracování bakalářské práce: tištěná

Seznam odborné literatury:

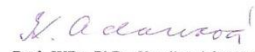
Gerloch A., Hřebejk J., Zoubek V., Ústavní systém České republiky, Nakladatelství PROSPEKTRUM, Praha 1999 Zimek, J.: Ústavní vývoj českého státu. Brno, Masarykova univerzita 1997 Nolč, J - Ústava České republiky v otázkách a odpovědích, Computer Press, Brno 2004 Holländer P., Ústavněprávní argumentace, Nakladatelství LINDE, Praha 2003 David R., Ústava České republiky, Listina základních práva a svobod, Nakladatelství Olomouc 2011 Grónský J., Komentované dokumenty k ústavním dějinám Československa I-IV.díl, Karolinum, Praha 2007 Ústavní zákon č. 121/1920 Sb., Ústavní listina Republiky Československé (z 29.2.1920) Ústavní zákon č. 150/1948 Sb., Ústava Československé republiky (z 9.5.1948) Ústavní zákon č. 100/1960 Sb., Ústava Československé socialistické republiky (z 11. 7. 1960) Ústavní zákon č. 143/1968 Sb., o československé federaci (z 27.10. 1968) Ústavní zákon č. 1/1993 Sb. , Ústava České republiky (z 16.12.1992) Listina základních práv a svobod ? zák. č. 2/1993 Sb.

Vedoucí bakalářské práce: JUDr. et Mgr. Vendulka Valentová
Katedra právních dějin

Datum zadání bakalářské práce: 5. září 2012
Termín odevzdání bakalářské práce: 31. března 2013

Doc. JUDr. Jan Pauly, CSc.
děkan

Prof. JUDr. PhDr. Karolína Adamová, DSc.
vedoucí katedry

V Plzni dne 17. září 2012

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci na téma „Občanská práva a svobody podle ústavy z roku 1920“ zpracovala samostatně a že jsem vyznačila prameny, z nichž jsem pro svou práci čerpala způsobem pro vědeckou práci obvyklým.

V Plzni dne 26. 3. 2013

Tereza Hůlovcová

Poděkování

Ráda bych tímto poděkovala vedoucí bakalářské práce JUDr. et Mgr. Vendulce Valentové za cenné rady, připomínky a metodické vedení práce.

Obsah

Úvod.....	8
1 Československý stát v roce 1918.....	10
1.1 Vznik státu a jeho právní zakotvení.....	10
2 Ústava z roku 1920.....	14
2.1 Obecně.....	14
2.2 Preambule.....	14
2.3 Uvozovací zákon.....	15
3 Obsah ústavy z roku 1920.....	17
3.1 Ústavní listina Československé republiky.....	17
3.1.1 Hlava první - „Všeobecná ustanovení“.....	18
3.1.2 Hlava druhá – Moc zákonodárná.....	18
3.1.3 Hlava třetí – Moc vládní a výkonná.....	21
3.1.4 Hlava čtvrtá – Moc soudcovská.....	23
3.1.5 Hlava pátá – Práva a svobody jakož i povinnosti občanské.....	24
3.1.6 Hlava šestá - Ochrana menšin národních (národnostních), náboženských a rasových.....	24
3.2 Souhrnné hodnocení ústavy.....	25
3.3 Doplnění ústavy a prováděcí zákony.....	27
3.4 Občanská práva a svobody.....	29
3.4.1 Jazykové právo a ochrana národnostních menšin.....	29
3.4.2 Rovnost.....	31
3.4.3 Svoboda osobní a majetková.....	31
3.4.4 Domovské právo.....	32
3.4.5 Společovací a shromažďovací právo.....	33
3.4.6 Cenzurní praxe a tiskové právo.....	36
3.4.7 Právo petiční.....	39
3.4.8 Tajemství listovní.....	40

3.4.9 Svoboda učení a svědomí, svoboda projevu mínění.....	40
3.4.10 Manželství a rodina.....	41
3.4.11 Branná povinnost.....	41
3.4.12 Postavení národnostních menšin v Československu.....	41
3.4.13 Národnostní menšiny a pozemková reforma.....	44
4 Srovnání občanských práv a svobod v ústavním vývoji státu.....	46
4.1 Mnichovská dohoda a druhá republika.....	46
4.2 Ústava 9. května.....	49
4.3 Socialistická ústava.....	49
4.4 Československá federace.....	50
4.5 Ústava České republiky.....	50
4.6 Listina základních práv a svobod.....	51
Závěr.....	57
Summary.....	58
Seznam literatury.....	59

Úvod

Název mé bakalářské práce zní Občanská práva a svobody podle ústavy z roku 1920. Ke zvolení tohoto tématu mě vedly dva hlavní důvody. První je můj osobní zájem o historii, především o období první republiky. A rovněž si myslím, že problematika občanských práv a svobod je stále aktuální a velmi diskutované téma ve společnosti v jakékoliv době.

Ve své práci se snažím o zhodnocení vývoje občanských práv a svobod počínaje vznikem a vývojem československého a českého státu od roku 1918 do současné doby. Čerpám zejména z analýzy ústavních zákonů Československé a České republiky a z knižních publikací z oboru práva a ústavního práva. I když hlavní důraz je kladen na sféru občanských práv a svobod zakotvených v ústavě z roku 1920, považuji za nutné nastínit ty nejvýznamnější historické momenty, které se váží k tvorbě jednotlivých ústav Československé a České republiky.

Práce je rozčleněna do čtyř hlavních částí. V první části se zabývám situací v roce 1918. Výsledek 1. světové války předznamenal nové rozdělení světa. Naše země se po dlouhých letech vymanila z nadvlády rakousko-uherské monarchie a byl vytvořen samostatný stát nazvaný Československá republika.

Druhá kapitola je věnována ústavě z roku 1920 z historického hlediska. Jsou zde stručně vysvětleny historické události, jež vedly k přijetí tohoto dokumentu. Dále se čtenář seznámí s obsahem preambule a uvozovacího zákona.

Třetí kapitola je nejobsáhlejší částí této práce. Nejprve zde charakterizují jednotlivé hlavy ústavy 1920, její souhrnné hodnocení a pozdější doplnění o ústavní a prováděcí zákony. Dále se konkrétněji zaměřuji na jednotlivá občanská práva a svobody. Je zde rozebráno především jazykové právo a ochrana národnostních menšin, rovnost, svoboda osobní a majetková, domovské právo, společovací a shromažďovací právo, tiskové právo, právo petiční, listovní tajemství, svoboda učení, svědomí a svoboda projevu mínění, manželství a rodina,

branná povinnost a dále pak problematika postavení národnostních menšin v Československu a pozemková reforma.

Poslední část se týká srovnání občanských práv a svobod v ústavním vývoji státu a rovněž i s Listinou základních práv a svobod.

1 Československý stát v roce 1918

1.1 Vznik státu a jeho právní zakotvení

Obecně je vznik ČSR hodnocen jako výsledek dlouhodobé snahy a boje jak českého tak slovenského národa proti národnostnímu útlaku rakousko-uherské monarchie. Po dlouhých 300 letech získal český národ opět svobodu a vlastní státnost a mohl tak navázat na historické tradice Velkomoravské říše a Koruny české.¹

První světová válka vznikla jako politický boj o rozdělení světa. Výsledek proto musel nutně vést ke změně politických hranic v Evropě a s tím souvisejících státoprávních změn. Už v průběhu války se začaly formulovat představy o důležitých změnách týkajících se proměny postavení českého státu uvnitř habsburského mocnářství. Tyto představy vedly k požadavku na vznik samostatného československého státu. Důležitou úlohu v tomto směru měla česká politická reprezentace. Ta se na základě svých politických názorů a priorit rozdělila do třech táborů.

První tábor politiků lze označit jako **loajalistickou skupinu**. Ta se orientovala především na podporu centrálních velmocí (Rakouska-Uherska, Německa a Turecka) a počítala s jejich vítězstvím. Mysleli si, že po úspěšném zakončení války získá naše země větší samostatnost. Loajalistický směr převažoval především u klerikálních stran a zpočátku i u sociální demokracie.

Druhý tábor se skládal z **oportunistické skupiny** politiků. Skupina čekala až na výsledek války a poté se chtěla přidat k vítězi a získat tak politické výhody. Tento tábor byl tvořen většinou české politické reprezentace.

Třetí tábor byl tvořen **státoprávní skupinou**. Ti předpokládali vítězství dohodových velmocí (západních zemí a Ruska) a vznik samostatného státu.

¹ ZIMEK, J. Ústavní vývoj českého státu. Vyd. 1. Brno: Masarykova univerzita, 1996, s. 19. Edice učebnic Právnické fakulty Masarykovy univerzity v Brně, č. 149. ISBN 80-210-1354-0.

Tato skupina neměla sice velký počet členů, nicméně byla vedena výraznými osobnostmi politiků jako Karel Kramář nebo Tomáš Garrigue Masaryk.²

Masaryk se zpočátku při hledání spojeneckých kontaktů orientoval na Spojené státy americké a západní Evropu. Byl však prozrazen a nucen odejít do Švýcarska. Zde pracoval na utvoření jednotek, které by bojovali proti Rakousku-Uhersku. Jeho dalším záměrem bylo též vytvoření prozatímního státního zřízení podle národního principu pro Čechy, Moravu, Slezsko a Slovensko.

Vznikl tedy ústřední orgán odboje, který se nazýval **Československá národní rada**. Masaryk usiloval o podporu dohodových velmocí, ale zároveň si byl vědom, že Čechoslováci musí dokázat svou vůli a také užitečnost ve světovém konfliktu. V tomto ohledu je třeba zmínit velmi důležitou roli konspirativní organizace zvané **Mafie**. Díky ní byl na území Rakouska-Uherska udržován styk politiků v emigraci s vlastí. Rovněž sbírala a předávala zpravodajské informace dohodovým velmocem. Další významnou strukturou byly **Československé legie**. Touto organizací rozumíme vojenské jednotky, které byly tvořeny krajany a později válečnými zajatci z Čech, Moravy, Slezska a Slovenska. Zejména v době revoluce v Rusku byla jejich vojenská role značná.

Státy dohody zprvu nechtěli uznat prozatímní státní zřízení československého státu a s tím související rozpad Rakouska-Uherska. Až tzv. **Wilsonovy články**, kde se Spojené státy americké přičinily o uspořádání zemí Rakouska-Uherska podle respektování práva národů na sebeurčení, pomalu otevřely cestu ke vzniku samostatného Československého státu.

28. října 1918 se konalo faktické vyhlášení Československé republiky. Rakousko-Uhersko se nevzmohlo na žádný odpor a dobrovolně předalo moc do rukou nově zřízených československých orgánů. Pouze politická reprezentace německých obyvatel v pohraničí chtěla využít práva na sebeurčení k vyhlášení

² BÍLÝ, J. *Právní dějiny na území ČR: vysokoškolská učebnice*. Praha: Právnické a ekonomické nakladatelství a knihkupectví Bohumily Hořínkové a Jana Tuláčka, 2003, s. 284-287. ISBN 80-7201--429-3.

německých státních útvarů s německou většinou na území Moravy a Čech a jejich pozdější připojení k Rakousku, respektive k budoucímu Velkoněmecku.³

Na nově vzniklém území začaly vznikat národní výbory. V Čechách to byl český Národní výbor se sídlem v Praze. Byl tvořen ze zástupců občanských stran a sociální demokracie podle posledních parlamentních voleb. Na Moravě byla vyhlášena samostatnost Československa moravským Národním výborem.

Alois Rašín se stal autorem prvního zákona nové republiky tzv. „recepčního zákona“ č. 11/1918 Sb. z. a n. Byla zde stanovena podřízenost Národnímu výboru. Tak byl stát řízen až do 13. listopadu 1918, kdy byla přijata **Prozatímní ústava** – zákon č. 37/1918 Sb. z. a n. Tímto zákonem byla stanovena soustava nejvyšších státních orgánů, způsob jejich tvoření, pravomoci a struktura, vzájemné vztahy mezi nimi a také byla stanovena forma vlády republiky. Nejvyššími státními orgány se tak stali Národní shromáždění, prezident a vláda. Prozatímní ústava obsahovala už charakteristické rysy novodobých ústavních úprav. Byla v ní již upravena teorie dělby moci, vznik nejvyšších státních orgánů státní moci a tak značným způsobem přispěla k přechodu na nové státní zřízení.⁴

Avšak nový stát se od počátku potýkal s problémy ohledně zajištění všech aspektů své státnosti. Československý národ se skládal z Čechů, Moravanů, Slezanů a Slováků. Úředními jazyky se staly čeština a slovenština. Ovšem v průběhu existence státu se projevila určitá nedostatečná snaha o vytvoření jednotného národa. To se projevovalo například v kulturní oblasti odporem vůči počesťování a také snahou o vytváření určitých specifických zájmů autonomních zemí. Také nesmíme zapomínat, že Československo bylo státem velkých národnostních menšin. Žili zde Němci, Poláci a na Slovensku Maďaři. Jejich práva byla zajištěna, ale i tak převážná část menšin byla proti československé státnosti a usilovala i o rozpad ČSR.

³ Tamtéž, s. 285.

⁴ ZIMEK, J. Ústavní vývoj českého státu. Vyd. 1. Brno: Masarykova univerzita, 1996, s. 22-24. Edice učebnic Právnické fakulty Masarykovy univerzity v Brně, č. 149. ISBN 80-210-1354-0.

Hranice státu byly vytvořeny v návaznosti na historický princip. Hranice Čech tak byly hranicemi Českého království, Moravy pak Moravského markrabství a Slezska Slezského vévodství tzv. rakouského Slezska. Tyto nově vzniklé hranice byly verifikovány na poválečných konferencích mezinárodními smlouvami. Smlouva ve Versailles vymezila hranice Československa vůči Německu, v Saint-Germain vůči Rakousku, v Trianonu vůči Maďarsku a v Sévres vůči Polsku a Rumunsku.⁵ Měnové problémy byly vyřešeny okolkováním bankovek a jejich pozdější výměnou.

Československo se ve své zahraniční politice zaměřilo na státy západní Evropy, zejména na Francii a dále pak i na Spojené státy americké. Snažilo se ale spolupracovat i s tzv. nástupnickými státy (což byly státy vzniklé nebo zvětšené rozpadem habsburské monarchie) např. s Rumunskem a Jugoslávií.

Ale původní euforie a entuziasmus brzy vyprchaly. Mezi lety 1918-1920 se začaly objevovat jisté revoluční nálady obyvatelstva. Zmrzačení, hladoví a ožebračení lidé postupem času přestávali věřit v tradiční hodnoty a začala se projevovat touha po nové společenské změně - socialismu.

Tyto ideje a myšlenky představovala dělnická Československá sociální demokracie. Tato strana si budovala silné postavení a v dalších letech získala i vládní moc. Část členů sympatizovala s komunistickými myšlenkami a názory. Rozpory se tak stále prohlubovaly a tak nakonec vznikla Komunistická strana Československa. Na sociální demokraty tedy působil dvojitý tlak. Jednak chtěli kooperovat s občanskými stranami, ale na druhé straně se snažili vyhovět svým voličům, kteří očekávali změnu. V dalších letech se postupně začala stabilizovat hospodářská situace státu.

⁵ BÍLÝ, J. Právní dějiny na území ČR: vysokoškolská učebnice. Praha: Právnícké a ekonomické nakladatelství a knihkupectví Bohumily Hořínkové a Jana Tuláčka, 2003, s. 286. ISBN 80-7201--429-3.

2 Ústava z roku 1920

2.1 Obecně

28. února 1920 – sobota ráno. Revoluční národní shromáždění na své schůzi začíná projednávat vládní návrh ústavní listiny a dalších souvisejících zákonů mající tvořit společný celek. Jednání se protahuje na několik hodin. Až o půl čtvrté ráno, v neděli 29. února, jsou schváleny předkládané osnovy a první řádné československé ústavě už tak nestálo nic v cestě. Na návrhu ústavy se podíleli významní experti té doby. Vznikl ústavní výbor čítající 32 členů, který si vytyčil cíl vytvořit ústavu novou, která by nahradila prozatímní systém. Předsedou výboru byl zvolen sociální demokrat Alfréd Meissner. První místopředseda byl František Hnídek (agrárník) a druhý místopředseda byl František Weyr (národní demokrat). Dalšími členy byly např. Antonín Švehla, Václav Bouček nebo profesor Právnické fakulty Univerzity Karlovy Dr. Jiří Hoetzel, kterého můžeme považovat za legislativního průvodce a který prováděl konečnou redakci ústavní listiny. Samotný text byl inspirován různými předlohami, nehovoříme tedy o původním díle. Preambule byla převzata z americké ústavy z roku 1787. Upravení postavení prezidenta připomínaly články ve francouzské ústavě třetí republiky. Pro katalog občanských práv se stala vzorem rakouská prosincová ústava z roku 1867. Tvůrci také částečně použili vzory anglické ústavy, švýcarské ústavy a německé ústavy.

29. února 1920 byl tedy přijat zákon č. 121/1920 Sb. z. a n., kterým byla uvozena vlastní ústavní listina Československé republiky. Ústava je tvořena slavnostní preambulí, uvozovacím zákonem o 10 člancích a vlastní ústavní listinou o 134 paragrafech rozdělených do 6 hlav.

2.2 Preambule

Je vlastně slavnostní úvod, který uvozuje ústavní listinu. Preambule deklarovala jednotu československého národa, spravedlivý řád a snahu po klidném a mírovém rozvoji státu. Byla zde brána v úvahu jak historie národa, tak i

moderní principy – sebeurčení, demokracii, pokrokovost. Dle mého názoru je potřeba zmínit dva aspekty, které jsou pro tuto úvodní část charakteristické:

1. *Teorie čechoslovákismu*

Tato teorie představuje politický význam vůle československého národa k vytvoření ústavy, v tom smyslu, že na samotné tvorbě neměly podíl ostatní národy a národnosti, které patřily k československému státu.

2. *Vyjádření svrchovanosti lidu*

Užitím slov „*My, národ československý*“ není zcela jasně vyjádřen princip svrchovanosti lidu. Obecně je totiž lid považován za soubor všech jedinců žijících na jednom ohraničeném území. Tento tzv. státní lid by měl být suverénem státní moci. Z toho vyplývá, že by se měl též podílet na odpovědnosti z vlády pro všechny lid. Tudíž by zde měla být vyjádřena idea vlády lidu celého československého státu více důrazněji spíše s užitím slov „*My lidé*“, jak je to učiněno v ústavě USA. Slovo národ jakoby působí užším pojmem než lid. Nabízí se logická dedukce, že jedna složka má ve státě privilegovanější postavení než ostatní. Název „národ“ jakoby eliminoval ze společenství státu určité množství jedinců. I když podle principu demokracie to jsou všichni lidé země bez rozdílu společně řídící svůj stát. Oslovení „*My lidé*“ tedy jasně určuje svrchovaný lid vcelku a ne jen určitou skupinu.⁶

2.3 Uvozovací zákon

Uvozovací zákon je tvořen deseti články, ve kterých je vymezeno „technické“ řešení důležitých institutů a zakotvení Ústavního soudu.

V článku I. uvozovacího zákona byly prohlášeny za neplatné všechny zákony, které odporovaly ústavě, a změna ústavy byla možná pouze formou ústavních zákonů. Také zde byla stanovena hierarchie platných právních norem pro nový právní řád.

⁶ ZIMEK, J. Ústavní vývoj českého státu. Vyd. 1. Brno: Masarykova univerzita, 1996, s. 40. Edice učebnic Právnické fakulty Masarykovy univerzity v Brně, č. 149. ISBN 80-210-1354-0.

Články I, II, III odst. 1 a VI byly článkem VII. prohlášeny za součást ústavní listiny a mají tak sílu ústavního zákona.

Článek III. zřídil Ústavní soud o sedmi členech. Podle tohoto článku je Ústavní soud ustanoven následovně: dva členové jsou vysíláni Nejvyšším správním soudem, dva Nejvyšším soudem a dva členy a předsedu jmenuje prezident republiky.

Článkem II. byla stanovena věcná příslušnost Ústavního soudu. V jeho kompetenci bylo rozhodovat, zda zákony Národního shromáždění (popř. zákony Sněmu Podkarpatské Rusi) jsou v souladu s ústavní listinou a se zákony, které doplňují nebo mění tuto listinu. V případě nesouladu byl tento zákon neplatný (čl. I. uvozovacího zákona). Podrobněji je činnost Ústavního soudu upravena v zákoně č. 162/1920 Sb. z. a n. o ústavním soudu.

Rovněž nelze opomenout článek IX. stanovující, že dnem účinnosti pozbývají platnosti všechna ustanovení odporující této ústavě a nově zřízené republiky. Jsou tím míněny i všechny dřívější ústavní zákony a to, i když jejich jednotlivá ustanovení nebyla v přímém rozporu s ústavními zákony Československé republiky. Jedná se o tzv. derogační klauzuli.

Zjednodušeně řečeno, uvozovací zákon zajišťoval, aby se v samotném textu listiny vyskytovala pouze základní ústavní materie bez určitých organizačních záležitostí. Účinnost uvozovacího zákona i ústavní listiny nastala 6. března 1920. Za zmínku stojí, že v roce 1991, byla přijata Listina základních práv a svobod a také byla vyhlášena uvozovacím zákonem č. 23/1991 Sb.

3 Obsah ústavy z roku 1920

3.1 Ústavní listina Československé republiky

Listina obsahuje 6 hlav se 134 paragrafy. Hlavním cílem této ústavy bylo shrnutí všech ústavních norem do jednoho celku. Těžiště ústavy spočívalo v „technologii moci“, v rozdělení moci mezi moc zákonodárnou, výkonnou a soudní.⁷ Byl zakotven způsob vzniku těchto mocí, jejich pravomoci a vzájemné vztahy.

Obsahové rozdělení jednotlivých hlav:

Hlava I. - Všeobecná ustanovení (§1 - §5)

Hlava II. - Moc zákonodárná (§6 - §54)

Hlava III. - Moc vládní a výkonná (§55 - §93)

Prezident republiky (§56 - §69)

Vláda (§70 - §84)

Ministerstva a nižší správní úřady (§85 - §90)

Hlava IV. - Moc soudcovská (§94 - §105)

Hlava V. - Práva a svobody, jakož i povinnosti občanské (§106 - §127)

Rovnost (§106)

Svoboda osobní a majetková (§107 - §111)

Svoboda domovní (§112)

Svoboda tisku, právo shromažďovací a spolkové (§113 - §114)

Právo petiční (§115)

Tajemství listovní (§116)

Svoboda učení a svědomí. Svoboda projevu mínění. (§117 - §125)

Manželství a rodina (§126)

Branná povinnost (§127)

Hlava VI. - Ochrana menšin národních (národnostních), náboženských a rasových (§128 - §134)

⁷ GERLOCH, A., HŘEBEJK, J., ZOUBEK, V. Ústavní systém České republiky: Základy českého ústavního práva. 4. vyd. Praha: PROSPEKTRUM, 2002, s. 22. ISBN 80-7175-077-8.

Jedná se o trojdílné rozdělení státní moci; autor Ch. de Montesquie, publikoval ji v r. 1748 ve svém díle „O duchu zákonů“

3.1.1 Hlava první - „Všeobecná ustanovení“

Zde je upraveno, že jediným zdrojem státní moci v republice je lid. Formou státu byla stanovena demokratická republika v čele s voleným prezidentem. Změna hranic byla možná provést pouze ústavním zákonem. Podmínky týkající se občanství byly stanoveny ústavním zákonem č. 236/1920 Sb. z. a n. Princip občanství byl vyjádřen občanstvím jediným a jednotným. To znamená, že příslušník jiného státu nemůže být současně příslušníkem Československé republiky.

Součástí našeho území se stala i Podkarpatská Rus. Toto území bylo dobrovolně připojeno na základě mezinárodní smlouvy. Ústava upravuje autonomii Podkarpatské Rusi v oblastech týkající se školství, náboženství, místní správy a v dalších věcech. Také byl vytvořen Sněm Podkarpatské Rusi, který měl zákonodárnou moc ve věcech své působnosti. Zákony Sněmu musel schválit prezident, který je spolu s guvernérem Podkarpatské Rusi podepisoval. V čele tohoto území stál již zmíněný guvernér. Ten byl odpovědný za výkon své činnosti jednak prezidentu republiky, případně vládě a rovněž Sněmu Podkarpatské Rusi.

3.1.2 Hlava druhá – Moc zákonodárná

Moc zákonodárnou tvořilo dvoukomorové **Národní shromáždění** skládající se z Poslanecké sněmovny a Senátu.

Poslanecká sněmovna měla 300 členů, aktivní volební právo – tedy právo volit – měl každý občan od 21 let. Pasivní volební právo – právo být volen – měl občan od 30 let. Hlasovalo se na základě všeobecného, rovného, přímého a tajného hlasovacího práva s poměrným zastoupením. Poslanci byli voleni na dobu šesti let.

Senát byl tvořen 150 členy volených na osmileté období. Právo volit měli občané od 26 let, právo být volen měli občané, kteří dosáhli minimálně věku 45 let. Volby se konaly vždy v neděli. Detailní postup průběhu voleb se řídil podle platného volebního řádu.

Zákon č. 125/1920 Sb. z. a n. dal vzniknout *volebnímu soudu*, který dohlížel na průběh a platnost voleb. Nebylo možné, aby byl občan členem obou komor zároveň. Post poslance nebo senátora nemohl vykonávat člen župního zastupitelstva, ani člen ústavního nebo volebního soudu.

Mandátu se poslanec či senátor ujímal po složení slibu věrnosti republice, zachování zákonů a podle svého nejlepšího vědomí a svědomí.⁸ Nemohli být stíháni pro své hlasování v orgánech parlamentu. Pouze za výroky vyřčené na půdě parlamentu mohli být stíháni disciplinární komisí. Díky parlamentní imunitě byli chráněni i v dalších jednáních. A pokud by byl některý člen přistižen a zatčen při trestném činu, sněmovna musela s jeho vazbou souhlasit. Plat členů obou komor činil 2000 Kč plus drahotní přídavek 1000 Kč měsíčně. V roce 1921 se plat zvýšil na 5000 Kč. Tato částka se nedanila.⁹

Poslanecká sněmovna měla jisté větší kompetence. Jen ona byla oprávněna vyslovit důvěru nebo nedůvěru vládě a měla rovněž poslední slovo v zákonodárství. Senát fungoval naopak spíše jako kontrolující a odborná organizace.

Obě komory zasedaly dvakrát ročně. V březnu na jarním jednání a v říjnu na podzimním jednání. Tato zasedání svolával a ukončoval prezident. Sněmovny se řídily podle jednacích řádů. Při řešení důležitých záležitostí se sněmovny scházely na společných schůzích. Téměř všechna zasedání byla přístupná veřejnosti.

Zákonodárnou iniciativu měla vláda nebo některá ze sněmoven. Návrh zákona mohl být podán skupinou nejméně 11 senátorů nebo 21 poslanců. Pouze vláda mohla podat na půdu Poslanecké sněmovny návrh rozpočtového nebo branného zákona.

Návrhy, které byly projednávány nejprve Poslaneckou sněmovnou, musel Senát povinně projednat do šesti týdnů (s výjimkou rozpočtového a branného zákona).

⁸ MALÝ, K. Dějiny českého a československého práva do roku 1945. 3. přeprac. vyd. Praha: Linde, 2003, s. 346-347. ISBN 80-720-1433-1.

⁹ Tamtéž, s. 347

Osnovy zákonů přijaté nejdříve Senátem, byla dolní komora povinně projednat do tří měsíců.¹⁰ Jestliže Senát neschválil návrh zákona, který byl již přijat Poslaneckou sněmovnou, ta o něm znovu hlasovala a získal-li návrh 3/5 většinu hlasů, byl přijat. V opačném případě, tedy když byl zákon projednáván a posléze schválen nejprve Senátem, ale poslanci ho zamítli, Senát měl možnost trvat na svém původním usnesení a návrh šel znovu k projednání do dolní sněmovny. Jestliže byl zamítnut i podruhé, nemohl vyjít v platnost a po dobu jednoho roku nesměl být předložen k projednání.

Ke změně ústavy a k vypovězení války bylo potřeba kvalifikované většiny nejméně tří pětin všech členů obou orgánů. Ústava také upravovala možnost přijetí zákona (s výjimkou ústavního) na základě referenda (pokud parlament zamítl některý zákon). Tohoto lidového hlasování se mohli účastnit voliči oprávnění volit do Poslanecké sněmovny. Žádné referendum se ale na území Československa nikdy nekonalo.

Prezident měl právo do jednoho měsíce vrátit přijatý zákon s připomínkami vrátit. Bylo o něm hlasováno znovu. Pokud získal kvalifikovanou většinu hlasů, byl přijat. Pokud ne, nemohl být vyhlášen. Zákon podepisoval prezident, předseda vlády a příslušný pověřený ministr.

Ústavní listinou byl podle §54 zřízen **stálý výbor**. Tento byl tvořen 24 členy (16 poslanců a 8 senátorů) a zodpovídal za kontinuitu zákonodárského sboru i stálou kontrolu vlády.¹¹ V případě rozpuštění některé z komor měl výbor zákonodárnou působnost. Jeho kompetence se poté týkaly především záležitostí, které jinak patřily do působnosti Národního shromáždění. Například volba prezidenta, změna ústavních zákonů, poskytnutí souhlasu k vypovězení války, finanční záležitosti atd. Zákon č. 327/1920 Sb. z. a n. upravoval jednací řád výboru. Obě komory parlamentu do něj volily členy a náhradníky ze svého středu na funkční období jednoho roku. Ministři se nemohli stát členy, aby nedošlo ke střetu zájmů, jelikož výbor měl kontrolní moc vůči vládě, jak je již zmíněno výše.

¹⁰ MALÝ, K. Dějiny českého a československého práva do roku 1945. 3. přeprac. vyd. Praha: Linde, 2003, s. 346-348. ISBN 80-720-1433-1.

¹¹ GERLOCH, A., HŘEBEJK, J., ZOUBEK, V. Ústavní systém České republiky: Základy českého ústavního práva. 4. vyd. Praha: PROSPEKTRUM, 2002, s. 24. ISBN 80-7175-077-8.

3.1.3 Hlava třetí – Moc vládní a výkonná

Vládní a výkonná moc byla vykonávána prezidentem, vládou, ministerstvy a nižšími správními orgány. V prvním ustanovení je řečeno, že nařízení musí být vydávána v mezích zákona a k jeho provedení. Tím mělo být zabezpečeno, že vláda nepřekročí své pravomoci a normotvorná činnost tak bude prováděna pouze na základě zákonného zmocnění.

V čele státu stál **prezident**, který byl volen na společné schůzi obou komor Národního shromáždění. K jeho řádnému zvolení byla nutná kvalifikovaná 3/5 většina hlasů více než poloviny přítomných členů. Funkční období bylo na sedm let. Kandidát musel dosáhnout minimálně 35 let. Další pravidlo bylo, že nikdo nemohl být volen na více než dvě po sobě jdoucí volební období. Výjimku tvořil pouze první československý prezident Tomáš Garrigue Masaryk, který byl zvolen celkem čtyřikrát (v letech 1918, 1920, 1927, 1934).

Prezident nebyl odvolatelný parlamentem a z výkonu svého úřadu nebyl odpovědný. Mohl být trestně stíhán jen za velezradu. Stíhání se řídilo podle trestního zákona z roku 1852. Po roce 1923 ho pak bylo možno stíhat za zločiny úkladů o republiku a ohrožení její bezpečnosti podle zákona na ochranu republiky. Trestem bylo odnětí úřadu. Avšak jakýkoliv úkon hlavy státu vyžadoval spolupodpis neboli tzv. kontrasignaci odpovědného člena vlády. Jeho funkce byla neslučitelná s funkcí člena Národního shromáždění.¹²

V §64 Ústavní listiny byly v 11 oddílech taxativně vyjmenovány kompetence prezidenta. Mezi ně patřilo například zastupování státu navenek, přijímat a pověřovat vyslance, sjednávat a ratifikovat mezinárodní smlouvy (v mnoha případech se souhlasem parlamentu), vypovídat válku a sjednávat mír. Dále svolával, odročoval, rozpouštěl a prohlašoval za ukončené schůze Národního shromáždění, podával jim zprávy o stavu republiky, podepisoval zákony a měl pravomoc vrátit je s připomínkami.¹³

¹² MALÝ, K. Dějiny českého a československého práva do roku 1945. 3. přeprac. vyd. Praha: Linde, 2003, s. 349-350. ISBN 80-720-1433-1.

¹³ GERLOCH, A., HŘEBEJK, J., ZOUBEK, V. Ústavní systém České republiky: Základy českého ústavního práva. 4. vyd. Praha: PROSPEKTRUM, 2002, s. 24. ISBN 80-7175-077-8.

Rovněž jmenoval a propouštěl ministry, vysokoškolské profesory, soudce, vyšší státní úředníky a důstojníky. Mohl též udělovat milosti.¹⁴

Plat prezidenta republiky se řídil podle zákona č. 93/1918 Sb. z. a n., o platu prezidenta Československé republiky. Prezident pobíral 500.000 K za rok a k tomu dalších 500.000 K na výdaje svého úřadu.

Ale prakticky významnější podíl na moci vládní a výkonné měla **vláda**. Byla tvořena předsedou, náměstkou a ministry. Jejím úkolem bylo vykonávání státní moci. Za svou činnost byla odpovědna poslanecké sněmovně. Ta jí mohla prostou většinou nadpoloviční většiny přítomných členů vyslovit nedůvěru. Pokud tak bylo učiněno, vláda byla povinna odstoupit. Člen vlády nemohl současně zastávat jakoukoliv funkci v představenstvech či dozorčích radách obchodních společností a rovněž měl zakázáno zastupovat akciové společnosti nebo společnosti s ručením omezeným, zabývaly-li se tyto společnosti výdělečnou činností.¹⁵

Dále příslušníci vlády podléhali trestní odpovědnosti za případné porušení ústavních nebo jiných zákonů. Vláda byla usnášeníschopná tehdy, pokud byl přítomen předseda nebo náměstek a nadpoloviční většina ministrů. Mezi její činnost patřilo zejména projednávání vládních předloh pro Národní shromáždění, vládní nařízení, politické záležitosti a jmenování soudců, vyšších úředníků a důstojníků. Prezident byl oprávněn účastnit se zasedání vlády, nebo pozvat jednotlivé členy či vládu jako celek na Hrad k vysvětlení různých záležitostí. Po vzniku samostatné Československé republiky byl převzat rakousko-uherský model fungování veřejné správy.

¹⁴ MALÝ, K. Dějiny českého a československého práva do roku 1945. 3. přeprac. vyd. Praha: Linde, 2003, s. 349. ISBN 80-720-1433-1.

¹⁵ GERLOCH, A., HŘEBEJK, J., ZOUBEK, V. Ústavní systém České republiky: Základy českého ústavního práva. 4. vyd. Praha: PROSPEKTRUM, 2002, s. 24. ISBN 80-7175-077-8.

Byla vytvořena následující **ministerstva**: pro věci zahraniční, pro správu finanční, pro správu vnitřní, pro správu vyučování a národní osvětu, pro správu průmyslu, pro správu spravedlnosti, obchodu a živností, pro správu veřejných prací, pro správu dopravy, pro správu zemědělství, pro národní obranu, pro správu sociální péče a pro správu veřejného zdravotnictví a tělesné výchovy. Později bylo ještě vytvořeno ministerstvo pro zásobování lidu, pošt, telegrafů a telefonů, ministerstvo pro zahraniční obchod, ministerstvo pro sjednocování zákonodárství a organizace správní. Roli ústředních orgánů státní správy rovněž plnily Nejvyšší účetní kontrolní úřad, Státní úřad statistický a Pozemkový úřad.¹⁶

3.1.4 Hlava čtvrtá – Moc soudcovská

Tato hlava upravovala demokratické principy činnosti nezávislých státních soudů. V době tzv. první republiky existovala tato soudní soustava:

- *Ústavní soud* měl za úkol zkoumat ústavnost zákonů. Jeho složení, příslušnost a řízení před tímto soudem obsahoval zákon č. 162/ 1920 Sb. z. a n., o ústavním soudě.¹⁷
- *Volební soud* upravoval volební záležitosti.
- *Nejvyšší správní soud* přezkoumával rozhodnutí správních orgánů a dále se zabýval různými kompetenčními konflikty. Na území ČSR se nacházel pouze jediný správní soud.
- *Okresní, krajské a vrchní soudy* představovaly tzv. civilní (občanské) a trestní soudy. Patřil sem také *nejvyšší soud* sídlící v Brně.
- *Mimořádné civilní soudy* tvořily zejména *pracovní soudy* a *rozhodčí soudnictví* (soudy nemocenských pojišťoven, báňské soudy atd.)
- *Státní soud* řešil zvláště těžké trestné činy.
- *Vojenské soudy*¹⁸

¹⁶ MARTINOVSKÝ, J. Ústavní systém první republiky. Brno, 2006. 71 l. Diplomová práce. Masarykova univerzita.

¹⁷ Zákon č. 255/1922 Sb. z. a n. upravoval jednací řád ústavního soudu; byl schválen prezidentem republiky

¹⁸ GERLOCH, A., HŘEBEJK, J., ZOUBEK, V. Ústavní systém České republiky: Základy českého ústavního práva. 4. vyd. Praha: PROSPEKTRUM, 2002, s. 25. ISBN 80-7175-077-8.

V ústavě bylo upraveno oddělení soudnictví od správy a nezávislost soudců. Ti zastávali svou funkci natrvalo a měli zakázáno zastávat jiný placený post. Jednání soudů byla ústní a přístupná veřejnosti. Rozsudek byl vyhlašován „Jménem republiky“.¹⁹

3.1.5 Hlava pátá – Práva a svobody, jakož i povinnosti občanské

V této hlavě je upraven katalog základních práv a svobod. Velmi důležitá je zde zásada rovnosti všech bez ohledu na původ, státní příslušnost, jazyk, rasu nebo náboženského vyznání. Nebyly zde uznány výhody pohlaví, rodu nebo povolání. Tituly, mimo akademických hodností, označovaly jen úřad nebo povolání.

Dále tu byla zaručena osobní svoboda. Tzn., že každý měl právo se usadit, vlastnit nemovitosti a být výdělečně činný kdekoliv na území ČSR. Soukromé vlastnictví mohlo být omezeno pouze zákonem. Vyvlastnění bylo možné pouze za náhradu, pokud nebylo výslovně stanoveno zákonem, že se jedná o vyvlastnění bez náhrady. Daně a veřejné dávky byly též ustaveny jen na základě zákonného zmocnění. Každý občan měl svobodu domovní. Právo domovní bylo neporušitelné. V dalších ustanoveních páté hlavy je upravena svoboda tisku, právo shromažďovací a spolkové. Pokračuje právo petiční, listovní tajemství, svoboda projevu svého názoru (v mezích zákona), svoboda učení, svědomí a vyznání. Vědecké bádání bylo též upraveno jako svobodné právo. Nebyla opomenuta ani ochrana manželství, rodiny a mateřství. Toto ustanovení zakončovala branná povinnost.²⁰

3.1.6 Hlava šestá – Ochrana menšin národních (národnostních), náboženských a rasových

Hlava šestá se zabývala ochranou menšin národních, náboženských a rasových. Na počátku byla znovu zmiňována a podrobně upravována zásada

¹⁹ GERLOCH, A., HŘEBEJK, J., ZOUBEK, V. Ústavní systém České republiky: Základy českého ústavního práva. 4. vyd. Praha: PROSPEKTRUM, 2002, s. 25. ISBN 80-7175-077-8.

²⁰ MALÝ, K. Dějiny českého a československého práva do roku 1945. 3. přeprac. vyd. Praha: Linde, 2003, s. 351-352. ISBN 80-720-1433-1.

rovnosti před zákonem státních občanů, jako v hlavě páté. V §131 a §132 bylo výslovně stanoveno, jakých menšin se ochrana práv týká. Menšiny byly označeny jako „značný zlomek státních občanů československých jiného jazyka než československého“.²¹ Současně se stanovilo v §133, že vymezení tohoto pojmu se vyhrazuje zvláštním zákonům (např. v jazykovém zákonu).

Vyznávání odlišného náboženství či jiného jazyka nesmělo být překážkou v přístupu do veřejné služby, k hodnostem, k výkonu povolání apod. Při soukromých a obchodních jednání mohlo být užíváno jakéhokoliv jazyka v mezích zákona. Dětem užívajícím jiný než československý jazyk, byla umožněna výuka ve vlastní řeči, financování výchovy, výkonu náboženství a charitativní péče.²² V závěru hlavy šesté byl stanoven zákaz násilného odnárodňování.

3.2 Souhrnné hodnocení ústavy

Jeden z kardinálních problémů působnosti každé ústavy je vztah mezi ústavou **de iure** (psanou) a **de facto** (realizovanou). O ústavě z roku 1920 lze říci, že je to vyvážený a ucelený dokument plnící účel základního zákona země. Ovšem ne všechno fungovalo bez problémů a poruch. Například třikrát – v roce 1920, 1926 a 1938 - musela být jmenována úřednická vláda. V letech 1931-1938 prakticky nefungoval ústavní soud apod.²³ Nyní bych ráda zmínila některé důležité znaky ústavy. Ty, dle mého názoru, charakterizují základní myšlenku, cíl a obsah ústavy.

²¹ ZIMEK, J. Ústavní vývoj českého státu. Vyd. 1. Brno: Masarykova univerzita, 1996, s. 50. Edice učebnic Právnické fakulty Masarykovy univerzity v Brně, č. 149. ISBN 80-210-1354-0.

²² Malý K. a kol.: Dějiny českého a československého práva do roku 1945.3.přepřpracované vydání. Linde Praha a.s.,str.352

2005, s.352.ISBN 80 – 7201 – 433 – 1.

²³ GERLOCH, A., HŘEBEJK, J., ZOUBEK, V. Ústavní systém České republiky: Základy českého ústavního právo. 4. vyd. Praha: PROSPEKTRUM, 2002, s. 26. ISBN 80-7175-077-8.

- *Ústavní zakotvení suverenity lidu*
Jediným zdrojem státní moci byl lid, který vykonával moc pomocí orgánů k tomu vzniklých.
- *Ústavní zakotvení principu dělby moci*
Podle Montesquieovy teorie byla státní moc rozdělena na tři části, a to na moc zákonodárnou, výkonnou a soudní. Mezi těmito složkami fungovala vzájemná spolupráce a také systém brzd, vyrovnávání a kontroly.
- *Ústavní zakotvení unitární formy státu*
Republika byla tvořena samostatným a jednotným celkem. K našemu území byla připojena i Podkarpatská Rus.
- *Ústavní zakotvení Ústavního soudu*
Byl zřízen tento „speciální“ soud, jehož hlavním úkolem bylo kontrolovat ústavnost zákonů. Ochraňoval principy ústavnosti a demokracie uvnitř státu. Stál tudíž mimo rámec obecné soudní soustavy.
- *Ústavní zakotvení nedotknutelnosti soukromého vlastnictví*
Soukromé vlastnictví bylo možné omezit pouze a jedině na základě právní normy. Podle stejného principu bylo upraveno i případné vyvlastnění.
- *Ústavní zakotvení soustavy práv a svobod jedince*
Poprvé byl v ústavě podrobně upraven katalog práv a svobod, který se později stal inspirací při vytváření dalších ústav našeho státu. Jednalo se o základní demokratická práva a svobody založené na tradičním principu teorie přirozeného práva.
- *Ústavní zakotvení systému státní správy s účastí občanů na místní správě*
Ústava upravovala vznik ministerstev a nižších správních úřadů. V těchto nižších úřadech měl být zastoupen tzv. laický neboli občanský prvek.
- *Ústavní zakotvení samosprávy*
Zde byla vytvořena územní i zájmová samospráva.
- *Ústavní zakotvení demokratické formy vlády*
V čele státu stál prezident a jako forma vlády byla vytvořena republika.²⁴

²⁴ ZIMEK, J. Ústavní vývoj českého státu. Vyd. 1. Brno: Masarykova univerzita, 1996, s. 51-52. Edice učebnic Právnické fakulty Masarykovy univerzity v Brně, č. 149. ISBN 80-210-1354-0.

3.3 Doplnění ústavy a prováděcí zákony

Do 29. září 1938 neproběhla žádná novelizace. Ústava byla doplněna o několik ústavních zákonů:

- Ústavní zákon č. 234/1920 Sb. z. a n., o zastoupení sibiřských legionářů v Poslanecké sněmovně (z 9. 4. 1920)
- Ústavní zákon č. 236/1920 Sb. z. a n., kterým se mění a doplňují ustanovení o nabývání a pozbývání státního občanství a práva domovského v republice Československé (z 9. 4. 1920). Tento zákon upravoval složitou otázku jednotného československého občanství. Prvá část nám říká, kdo je státní občan československý. Dle §1 odst. 1 zákona jsou státními občany (ode dne 28. 10. 1918) Československa ti, kdož nejpozději 1. 1. získali domovské právo na území dřívějšího Rakouska-Uherska a od té doby toto právo mají. Důležitý je rovněž rozdíl mezi občanstvím a domovským právem. Toto bylo upraveno rakouskými předpisy (zákonem č. 105/1863 a zákonem č. 222/1896) a uherskými předpisy (základním článkem XXII/1886). Dále zde bylo vysvětleno nabývání občanství narozením na území státu (princip ius soli).
- Ústavní zákon č. 293/1920 Sb. z. a n., o ochraně svobody osobní, domovní a tajemství listovního (podle §107, §112 a §116 ústavní listiny – z 9. 4. 1920). Byly zde podrobněji rozebrány záležitosti týkající se stíhání, zatčení, vzetí do vazby, domovní prohlídky a jejich postup.
- Ústavní zákon č. 294/1920 Sb. z. a n., o podepisování zákonů a nařízení (z 9. 4. 1920)
- Ústavní zákon č. 152/1926 Sb. z. a n., o udělení státního občanství Československé republiky některým osobám (z 1. 7. 1926)

Samostatnou částí ústavního zákonodárství byly tři ústavní zákony o státních hranicích:

- Ústavní zákon č. 102/1930 Sb. z. a n., o úpravě státních hranic s Německem, Rakouskem a Maďarskem (z 11.6.1930)
- Ústavní zákon č. 55/1935 Sb. z. a n., o úpravě státních hranic s Rumunskem (z 2. 4. 1935)
- Ústavní zákon č. 205/1936 Sb. z. a n., o úpravě státních hranic s Německem (z 3. 7. 1936)

Z oboru ústavního práva bylo přijato dalších několik zákonů, bez kterých by ústava byla těžce proveditelná. Jedná se o:

- Zákon o zákonné ochraně československé republiky, č. 449/1919 Sb. z. a n.
- Zákon o stálých seznamech voličských, č. 663/1919 Sb. z. a n.
- Zákon, jímž se stanoví zásady jazykového práva v republice Československé, č. 122/1920 Sb. z. a n. byl přijat dle §129 Ústavy a k provedení smlouvy v Saint-Germain. Byly zrušeny všechny dřívější jazykové předpisy platné před 28. říjnem 1918. Jako oficiální jazyk republiky byl určen jazyk československý. Tento zákon také upravoval hlavní principy používání státního jazyka při jednání u soudů, státních úřadů a samosprávných úřadů. V praxi platilo pravidlo, že na českých úřadech se úřadovalo česky a na slovenských úřadech slovensky. Jazykovou otázku lze tedy shrnout, že preferován byl národ československý, nicméně práva menšin byla zajištěna a to i na vyšší úrovni než zabezpečovaly podmínky výše zmíněné mírové smlouvy (ta předkládala právo obracet se v rodném jazyce pouze na soudy).
- Zákon – řád volební do poslanecké sněmovny, č. 123/1920 Sb. z. a n.
- Zákon o složení a pravomoci senátu, č. 124/1920 Sb. z. a n.
- Zákon o volebním soudě, č. 125/1920 Sb. z. a n.
- Zákon o zřízení okresních a župních úřadů v republice Československé, č. 126/1920 Sb. z. a n. Byl novelizován zákonem č. 125/1927 Sb. z. a n.
- Zákon o volbě prezidenta republiky, č. 161/1920 Sb. z. a n.
- Zákon o Ústavním soudě, č. 162/1920 Sb. z. a n.
- Zákon na ochranu republiky, č. 50/1923 Sb. z. a n.²⁵

²⁵ GERLOCH, A., HŘEBEJK, J., ZOUBEK, V. Ústavní systém České republiky: Základy českého ústavního právo. 4. vyd. Praha: PROSPEKTRUM, 2002, s. 28-29. ISBN 80-7175-077-8.

3.4 Občanská práva a svobody

3.4.1 Jazykové právo a ochrana národnostních menšin

Nejprve je třeba rozlišit vlastní jazykové právo od právních norem, které zajišťují ochranu národnostních menšin. Právní předpisy z obou oborů se navzájem doplňují. Jazykové právo upravuje zejména způsoby používání státního jazyka nebo jazyka národnostních menšin. Zákonem č. 139/1919 Sb. z. a n., o vyhlášení zákonů a nařízení bylo schváleno, že zákony budou vznikat v českém znění a do slovenského jazyka bude vypracován řádný úřední překlad. Ale opět nelze zapomenout, že zákon č. 500/1921 Sb. z. a n. zavedl pojem jazyk československý vycházející z konceptu čechoslovakismu. Podle tohoto se zákony přijímaly v československém jazyce. Čeština a slovenština tudíž byly rovnocenné řeči.

Dalším významným zákonem byl zákon č. 122/1920 Sb. z. a n., který na základě Saint-Germainské dohody, stanovil za oficiální jazyk československý jazyk. V Československé republice žilo za první republiky značné množství menšin. Zákon č. 347/1920 Sb. z. a n. o akciové cedulové bance očekával působení českého, slovenského, německého, polského, maďarského a ruského jazyka. Tím se dostal do rozporu se zákonem princip československého jazyka státního, protože zde se hovoří o českém textu bankovek a slovenský jazyk klesl na úroveň jazyků menšinových. Spravil to až zákon č. 102/1925 Sb. z. a n., který upravil, že text bankovek má být pouze ve státním oficiálním jazyce, tzn. v československém. K provedení ústavního jazykového zákona bylo schváleno vládní nařízení č. 17/1927 Sb. z. a n. Toto upravovalo detailněji užívání státního jazyka v praxi (např. jednání u soudů, ústavů, podniků, zastupitelských sborů, veřejných korporací...).

Saint-Germainská smlouva

Tato smlouva z 10. září 1919 stvrdila uznání Československé republiky a její svrchovanou moc nad Čechami, Moravou, částí Slezska, Slovenska a Podkarpatské Rusi.

Zároveň touto dohodou stát deklaroval participaci k dodržování základních ustanovení o menšinách upravených v následujících člancích dohody. Veškeré obyvatelstvo mělo státem zaručenou ochranu svého života a svobody bez ohledu na svůj původ, státní občanství, rasu, jazyk nebo náboženské vyznání. Etnické menšiny měly právo na své náklady zakládat různé sociální ústavy, školy nebo charitativní zařízení a navíc možnost provozovat v rodném jazyce náboženské úkony.

V hlavě šesté ústavy byla zakotvena i ochrana menšin národních, náboženských a rasových. Všichni si podle tohoto ustanovení byli rovni před zákonem. Nikdo nesměl být krácen na svých právech jen kvůli odlišné víře, jazyku atd. Toto nesmělo být ani překážkou v získání veřejných postů a funkcí či výkonu živnosti nebo povolání. Dále platilo, že občané Československa mají právo užívat jakékoli řeči „ve stycích soukromých a obchodních, ve věcech týkajících se náboženství, v tisku a jakýchkoli publikacích a ve veřejných shromáždění lidu“.²⁶

Rovněž pokládám za důležité zmínit ještě jednu zásadu, která měla svůj základ v Saint-Germainské smlouvě. A to, že pokud v soudním okrese mělo trvalý pobyt alespoň 20% státních občanů jiného jazyka než československého, pak soudy, úřady a jiné orgány republiky mající působnost v tomto okrese, měli povinnost provádět jednání v tomto menšinovém jazyce. Tzn. přijmout podání v některém jazyku menšin, rovněž v tomto jazyce byli povinni odpovědět. Totéž platilo u veřejného žalobce v případě veřejné žaloby.

§5 jazykového zákona upravoval, že vyučování na školách pro národnostní menšiny musí být vedeno v příslušném jazyce menšiny. Kulturní instituce pro menšiny mohly též užívat svůj jazyk v souladu se zákonem.²⁷

²⁶ MALÝ, K. Dějiny českého a československého práva do roku 1945. 3. přeprac. vyd. Praha: Linde, 2003, s. 361. ISBN 80-720-1433-1.

²⁷ Tamtéž, s. 359-361.

3.4.2 Rovnost

§106 Ústavy upravoval právo rovnosti. K provedení tohoto práva byl přijat prováděcí zákon č. 61/1918 Sb. z. a n., jímž se zrušují šlechtictví, řády a tituly. Takto byly zrušeny aristokratické řády a tituly a rovněž všechna z nich vyplývající práva. V platnosti zůstaly jen ty tituly, na které mohlo být činěno právního nároku, avšak po splnění jistých podmínek (doktorské, inženýrské apod.) a dále tituly vyjadřující skutečně zastávanou úřední hodnost a vyznamenání udělovaná vysokými školami. Bývalí šlechtici měli zákaz užívat svého rodného jména s přídomkem nebo dodatkem vyjadřující šlechtictví.²⁸

Odstavec druhý zaručoval všem obyvatelům Československé republiky naprostou ochranu svého života i své svobody, bez ohledu na původ, státní příslušnost, jazyka, rasy nebo náboženství.²⁹

3.4.3 Svoboda osobní a majetková

Dle zákona č. 293/1920 Sb. z. a n., o ochraně svobody osobní a listovního tajemství se mohl každý občan usadit, nabývat nemovitostí a vykonávat výdělečnou činnost kdekoli na území Československé republiky. Toto ustanovení se vzhledem k §106 odst. 2 vztahovalo i na cizince. Dále se zde dozvídáme, že stíhání je možné jen na základě zákona a v případech stanovených v zákoně. Při přistižení při činu mohla být tato osoba zatčena. Vzetí do vazby (max. na dobu 48 hodin) upravoval též tento zákon. Poté musel být dotyčný propuštěn.

Soukromé vlastnictví šlo omezit pouze na základě zákona a vyvlastnění mohlo být prováděno pouze za náhradu (vyvlastnění bez náhrady existovalo jen v určitých případech). Na základě zákona měl také každý občan povinnost svědeckou, povinnost volební, povinnost brannou anebo podávat daňové přiznání. §111 odst. 2 upravoval, že „rovněž jen na základě zákona možno tresty hroziti a je ukládati“.³⁰

²⁸ Zákon č. 61/1918 Sb. z. a n.

²⁹ Zákon č. 121/1920 Sb., Ústava Československé republiky

³⁰ Zákon č. 121/1920 Sb., Ústava Československé republiky

3.4.4 Domovské právo

Domovské právo neboli domovská příslušnost je právní pouto konkrétní fyzické osoby vztahující se k určité obci. Toto právo zaručovalo příslušníku obce klidný pobyt v ní, ale hlavně právo na chudinské zaopatření, které mělo značný význam v hospodářských a sociálních poměrech nejen v habsburské monarchii, ale i v Československém státu. Roku 1920 prošlo domovské právo zčásti celostátní unifikací.

Z dlouhodobého hlediska se domovské právo potýkalo s jistými potížemi, což vedlo, již před ustanovením ČSR, k opakovaným novelizacím obecních zřízení. Jádro problému spočívalo v tom, že instituce domovského práva neočekávala fyzický pobyt dané osoby v domovské obci. K tomuto pobytu nemohla být daná osoba nucena jednak z důvodu hospodářského pohybu a jednak byla garantována svoboda pohybu a pobytu. Proto se stále více zvětšoval rozdíl mezi místem, kde měl občan domovské právo a tam, kde ve skutečnosti žil. Pokud se někdo dostal do věku, kdy už se nemohl sám živit, musela za něj převzít odpovědnost obec, ve které měl sice domovské právo, ale kde nikdy nepracoval. V některých převážně průmyslovějších oblastech byl poměr mezi příslušníky a obyvateli velmi zvláštní, např. 1 : 1000.

Vláda plánovala též rozsáhlou změnu v oblasti chudinské péče. Zákon č. 76/1919 Sb. z. a n. měl upravit, že správu nad chudinskou péčí převezme stát. Avšak kvůli nedostatečně vypracované legislativě k žádné změně nedošlo. Ačkoli existovaly názory, že dosavadní úprava je nedostačující. Jedny úvahy navrhovaly, že by domovské právo mělo být zachováno, pouze by se převedlo na obec bydliště. Jiné názory doporučovaly, aby domovské právo zcela zaniklo, pouze by existovala jen tzv. podpůrná bydliště, na která by se vztahoval nárok na chudinské zaopatření.³¹

³¹ MALÝ, K. Dějiny českého a československého práva do roku 1945. 3. přeprac. vyd. Praha: Linde, 2003, s. 362. ISBN 80-720-1433-1.

Byly schváleny další zákony týkající se sociální péče: rozšíření povinného nemocenského pojištění na všechny účastníky námezdního zaměstnaneckého poměru (z. č. 268/1919 Sb. z. a n.), zákon o pojištění zaměstnanců pro případ nemoci, invalidity a stáří (z. č. 221/1924 Sb. z. a n.) a zavedení státních starobních podpor (z. č. 43/1923 Sb. z. a n.).³² Nelze opomenout, že domovské právo je úzce spjato se státním občanstvím. Občanské právo bylo považováno za právní skutečnost prioritní a domovské právo za právní skutečnost prejudiciální. Jen státní občan mohl a současně musil nabýt domovské právo v některé obci. Ústavní zákony (č. 236/1920 Sb. z. a n., č. 152/1926 Sb. z. a n.) ovlivnily získání domovského práva těch, kteří se stali státními občany později než 28. 10. 1918.³³

K tomu aby konkrétní fyzická osoba získala domovské právo, musela splnit jisté podmínky. Klíčový byl tzv. odvozený titul, což bylo narození, legitimace dítěte a provdání, kdy dítě nebo manželka nabývaly právo stejné obce, jako měl otec nebo manžel v době právního úkonu. Na Slovensku a Podkarpatské Rusi to platilo ještě u adopce.³⁴ Příslušnost k určité obci se prokazovala domovským listem. Na Slovensku kvůli paděláním těchto listů, musely být zavedeny častější kontroly. Poplatek za přidělení tohoto dokumentu činil 1000 – 2000 Kčs.

3.4.5 Spolčovací a shromažďovací právo

Ačkoli nová ústava zaručovala, v §113, obě tato práva, hlavní podstata byla převzata z právního řádu rakousko-uherské monarchie. Československá legislativa tak na jednotlivá ustanovení navázala, usměrnila a doplnila je. A i když se na půdě parlamentu párkrát rozhodovalo o případném schválení nového shromažďovacího a spolčovacího zákona, nikdy k tomu nedošlo.

³² MALÝ, K. Dějiny českého a československého práva do roku 1945. 3. přeprac. vyd. Praha: Linde, 2003, s. 362. ISBN 80-720-1433-1.

³³ Tamtéž, s. 363.

³⁴ Tamtéž, s. 363.

Shromažďovací právo

Dle §133 mohla být tato práva omezována na základě obyčejného zákona. To se týkalo zejména zabránění shromažďování na místech primárně určených k veřejné dopravě. Interpretace však nebyla vždy jasná. Například nebylo možné jasně říci, zda shromažďování na prostranstvích určených k veřejné dopravě může být zakázáno dle platícího zákona. Jednací řád obou komor parlamentu zakazoval v okruhu jednoho kilometru od jednací budovy všechny schůze či průvody, pokud Poslanecká sněmovna, Senát nebo výbory zrovna zasedali.

Zákon proti útisku a na ochranu svobody ve shromážděních (z. č. 309/1921 Sb. z. a n.)

Díky této právní úpravě, resp. §4 a §5 zákona proti útisku a na ochranu svobody ve shromážděních, měli občané zaručenou trestněprávní ochranu při shromažďovacích akcích. Zákon však nebyl zcela jednotný, spojoval v sobě věci z různých právních oblastí, což se projevilo již při jednotlivých čtení tohoto právního předpisu. Pravice a levice zaujímal velmi odlišné postoje. Dle zákona byl každý občan trestně odpovědný za jakékoliv úmyslné maření a rušení řádně svolaného shromáždění, ale taktéž i za neoprávněné participování nepovolaných osob na takovéto akci. Pokud byla naplněna skutková podstata, sazba činila jeden týden až šest měsíců.

Spolčovací právo

Spolčovací právo na rozdíl od práva shromažďovacího se adekvátně přizpůsobilo změnám ve společnosti po vzniku samostatného státu. Členství v různých spolcích existovalo na našem území od nepaměti. Zákon č. 267/1920 Sb. z. a n. zakazoval pojmenovávat jednotlivé spolky názvy, které by upozorňovaly na státoprávní poměry panující před 28. říjnem 1918, nebo by působily v rozporu se zahraničními vztahy Československé republiky, anebo by byly v nepřátelském duchu vůči národu. Dále bylo v rozporu se zákonem užívání názvu „československý“, pokud by jakkoli zneužívalo toto označení a v neposlední řadě nebylo možné užívání jmen osob, které se zasloužily o

československý stát a spojené státy.³⁵ Po roce 1919 měly i ženy právo stát se členkami spolků. Pokud spolek v rámci své činnosti porušil trestní zákon nebo veřejný pokoj a řád, byl toto důvod k rozpuštění. Pojem veřejný pokoj a řád byl vymezen pouze judikaturou.³⁶ Postačovalo, aby byla naplněna objektivní skutková podstata a dále se již nezkoumalo subjektivní zavinění členů spolku.

Odborová hnutí a právní postavení politických stran

V právním řádu nenalezneme přesné vymezení odborové organizace. Lze ji však chápat jako trvalé sdružení osob sociálně shodně postavených, jejímž předním úkolem je ochrana a podpora pracovních a hospodářských poměrů členů.³⁷ Obvykle v právních vztazích vystupovaly jako spolky či odborové organizace. Odborové organizace se řídily hlavně zákonem č. 267/1921 Sb. z. a n. o podpoře v nezaměstnanosti ve znění z. č. 74/1930 Sb. z. a n.

Co se týče politických stran, stále zůstávaly ve středu dění. Jediný právní předpis upravující vznik politických stran byl zákon č. 201/1933 Sb. z. a n. o zastavování činnosti a o rozpouštění politických stran, dvakrát novelizovaný. V poslední novele (zákon č. 132/1936 Sb. z. a n.) zůstaly v platnosti paragrafy týkající se rozpouštění politických stran. Zákon platil do 1. 1. 1938.

Díky tomuto zákonu mohly být organizovány i spolky, obchodní společnosti a hospodářská družstva, které se tvářily jako politické strany. Nebylo bráno v úvahu, že politická strana není fakticky právnickou osobou a tak docházelo k vnitrostranickým zásahům, často až za hranicí zákona, např. zabavování majetku, zákaz vydávání tiskem periodika apod.

³⁵ MALÝ, K. Dějiny českého a československého práva do roku 1945. 3. přeprac. vyd. Praha: Linde, 2003, s. 368. ISBN 80-720-1433-1.

³⁶ Tamtéž, s. 368.

³⁷ MALÝ, K. Dějiny českého a československého práva do roku 1945. 3. přeprac. vyd. Praha: Linde, 2003, s. 369. ISBN 80-720-1433-1.

Takto docházelo zcela bezostyšně k útisku individuálních občanských práv a svobod, třeba jen kvůli pouhé příslušnosti k zastavené či rozpuštěné straně. Pokud došlo k rozpuštění některé politické strany, její členové automaticky ztráceli mandát, když byli zastoupeni na její kandidátní listině, bez možnosti zvolení náhradníků. Do konání dalších voleb tak zůstali někteří voliči bez politického zastoupení. Mohu tedy nakonec této podkapitoly říci, že zákon o zastavování činnosti a rozpouštění politických stran jistým způsobem dost ohraničoval a ztěžoval právo občanů využívat společenské právo.

Druhá polovina třicátých let požadovala jisté obměny. Některé hlasy žádaly, aby politické strany měly povinnost registrovat se na ministerstvu vnitra. Pouze registrované strany pak mohly být účastníky voleb. Povolení či zrušení registrace by udávala vláda. Ve finále ale k žádným změnám nedošlo.

U tajných spolků panovala jiná atmosféra. Takovéto tajné spolčování bylo trestně postižitelné dle zákona na ochranu republiky, především §17 z. č. 50/1923 Sb. z. a n. To se týkalo případů podvracování samostatnosti, ústavní jednoty nebo demokraticko-republikánskou formy státu. Tajná organizace byla každá ukrývající se před zraky veřejnosti, ale i ta, která se sice veřejně projevovala, ale tvářila se, že propaguje jiný účel než ve skutečnosti. Dvouletým odnětím svobody byli postiženi nejen zakladatelé a členové organizace, ale rovněž i další stoupenci, co je jakýmkoliv způsobem podporovali.³⁸

3.4.6 Cenzurní praxe a tiskové právo

V průběhu formování samostatného státu byl význam tisku neopomenutelný. §113 ústavní listiny hovoří, že: „svoboda tisku, jakož i právo klidně a beze zbraně se shromažďovati a tvořiti spolky jsou zabezpečeny“.³⁹ Dále pak byla zakázána předběžná cenzura. Na území státu tedy panovala svoboda

³⁸ MALÝ, K. Dějiny českého a československého práva do roku 1945. 3. přeprac. vyd. Praha: Linde, 2003, s. 370. ISBN 80-720-1433-1.

³⁹ Zákon č. 121/1920 Sb., Ústava Československé republiky

tisku, ovšem při mimořádných událostech, jako např. válka, se objevovala částečná cenzura. §117 upravoval svobodu projevu tiskem v zákonných mezích.⁴⁰

Před parlamentními volbami 14. dubna 1920 byl Revolučním národním shromážděním schválen zákon o mimořádných opatřeních (č. 300/1920 Sb. z. a n.), díky kterému pouze a jen vláda byla oprávněna zasahovat do svobod občanů i svobody tisku. Pokud by tedy tento zákon prošel přes vládu a prezidenta, byla zde možnost, že by bylo omezeno nebo dokonce zrušeno ustanovení §113 listiny, kterým byla zakázána předběžná cenzura.

V roce 1923 byl přijat zákon na ochranu republiky (č. 50/1923 Sb. z. a n.). Ten zasáhl do oblasti tiskového zákonodárství a výrazně se střetl s averzí ze strany německé menšiny.

Právní předpis obsahoval celkem 11 skutkových podstat deliktů, které šlo spáchat vydáváním tiskopisů. Převážně šlo o publikování závadných textů týkajících se úkladů o republiku nebo ohrožení bezpečnosti republiky. Vydání takovýchto údajů se posuzovalo jako zločin zrady státního tajemství nebo přečin nedovoleného zpravodajství. Současně přečin rušení obecného míru, podněcování k trestné činnosti patřily do této kategorie. V případě, že cenzura přišla na vydávání takovýchto závadných výroků, navrhla státnímu zastupitelství zabavení tiskoviny. Toto náleželo státní policii a četnictvu. Pokud se deliktní činnost opakovala, časopis čelil možnému zastavení (dle rozhodnutí zemského úřadu). Časopis pak měl zákaz publikace po určitou dobu, např. 1 měsíc. Za zveřejňování zpráv a informací nesl odpovědnost redaktor. Ten poté mohl být obviněn za zanedbání povinné péče.⁴¹

⁴⁰ TÓTH, A. WWW.MZV.CZ. Politika československých vlád vůči národnostním menšinám 1918-1938 [online]. 2012 [cit. 2013-03-19]. Dostupné z: http://www.mzv.cz/file/637455/NAR_MENS_MONOGR_20_stran.pdf

⁴¹ MALÝ, K. Dějiny českého a československého práva do roku 1945. 3. přeprac. vyd. Praha: Linde, 2003, s. 375. ISBN 80-720-1433-1.

Za první republiky tedy probíhala konfiskace tiskovin, většinou těch, co nebyly poplatné době. Šlo zejména o komunistický tisk a listy představující názory národnostních menšin, hlavně Němců a Maďarů.⁴²

Rok 1924 se stal významným mezníkem v tiskovém právu. Vznikl zákon o změně příslušnosti trestních soudů a odpovědnosti za obsah tiskopisu ve věcech křivého obvinění, utržení a urážek na cti, zkráceně pojmenovaný „**tisková novela**“.⁴³

Doposud pouze porotní soudy měly ve své pravomoci projednávat případy týkajících se urážek publikovaných v tiskopisech. Avšak redaktori těchto článků bývali často zproštěváni viny a to se nelíbilo kritizovaným vládním stranám. Tudíž dle nové tiskové novely byly zločiny křivého obvinění z vymyšleného zločinu a přečiny urážky na cti rozhodovány sborovými soudy první instance, tzv. krajskými soudy. Tyto věci řešily speciální pětičlenné senáty nazývané kmetské soudy. Senát zabývající se tiskovými zločiny a přečiny byl tvořen ze tří soudců z povolání (zahrnující i předsedu) a dvou přísedících (kmetů). Tiskovými přestupky se zabývaly senáty tvořeny ze tří soudců z povolání. Pokud byli redaktor a další spoluodpovědné osoby shledáni vinnými, obvykle jim hrozily tresty na svobodě, peněžité tresty, museli též povinně uveřejnit odsuzující rozsudek, zaplatit odškodné poškozenému urážkou na cti (což mohlo činit až 10 000 Kč).

22. června 1933 byl v poslanecké sněmovně schválen tzv. **malý tiskový zákon** tvořený 20 paragrafy. Provázelo ho heslo „svoboda tisku nesmí být nevázaností tisku“. Značně benevolentně zde vymezoval podmínky rozšiřování tiskovin, kontrolu a omezování nemravných publikací v souvislosti s mezinárodními smlouvami a vymezoval též okruh tzv. tiskových oprav (ty však nebyly detailně stanoveny).⁴⁴

⁴² TÓTH, A. WWW.MZV.CZ. Politika československých vlád vůči národnostním menšinám 1918-1938 [online]. 2012 [cit. 2013-03-19]. Dostupné z:

http://www.mzv.cz/file/637455/NAR_MENS_MONOGR_20_stran.pdf

⁴³ MALÝ, K. Dějiny českého a československého práva do roku 1945. 3. přeprac. vyd. Praha: Linde, 2003, s. 375. ISBN 80-720-1433-1.

⁴⁴ MALÝ, K. Dějiny českého a československého práva do roku 1945. 3. přeprac. vyd. Praha: Linde, 2003, s. 376. ISBN 80-720-1433-1.

Novela ale čelila drsné kritice, například poslanec reprezentující maďarskou menšinovou stranu János Jabloniczky (OKSszP) při svém projevu řekl, že zákon je v rozporu s duchem demokracie a podtrhl nerovnost mezi československým národem a příslušníky menšin. Jeho další kritika se vztahovala i na zákon na ochranu republiky, který byl dle jeho názoru návratem před rok 1848.⁴⁵

Současně s malým tiskovým zákonem vyšel v platnost i zákon o ochraně cti (z. č. 108/1933 Sb. z. a n.). Byly tak vystřídány prvotní rakousko-uherské trestněprávní předpisy týkající se urážek na cti a tiskové novely z roku 1924. Zostřila se kontrola v tiskovinách. Novinkou v zákoně o ochraně cti byla kumulace trestů za jednotlivá ublížení na cti uveřejněná v tisku tzv. zanedbání povinné péče.⁴⁶

Ve 30. letech 20. století proběhla novelizace zákona na ochranu republiky z roku 1933 a 1934 a dalších právních norem zabývajících se vydáváním tisku. Tyto novelizace často odolávaly kritice ze stran poslanců (především z KSČ, HSLS a zástupců národnostních menšin). Vládní poslanci si ale vždy za svými zákony stáli a zdůrazňovali, že ti, kdož jednají dle zákonů a ústavy se nemusí ničeho obávat.⁴⁷

3.4.7 Právo petiční

Tímto právem disponovala každá fyzická osoba. Právnícké osoby a sdružení jím disponovaly též, ale jen v mezích zákona. Stát zabezpečoval, že pokud občan podá petici, nebude následovat jakákoli újma či trest. Petici šlo podat přímo Poslanecké sněmovně. Poté se jimi zabýval jednací řád obou komor.

⁴⁵TÓTH, A. WWW.MZV.CZ. Politika československých vlád vůči národnostním menšinám 1918-1938 [online]. 2012 [cit. 2013-03-19]. Dostupné z:

http://www.mzv.cz/file/637455/NAR_MENS_MONOGR_20_stran.pdf

⁴⁶MALÝ, K. Dějiny českého a československého práva do roku 1945. 3. přeprac. vyd. Praha: Linde, 2003, s. 376. ISBN 80-720-1433-1.

⁴⁷TÓTH, A. WWW.MZV.CZ. Politika československých vlád vůči národnostním menšinám 1918-1938 [online]. 2012 [cit. 2013-03-19]. Dostupné z:

http://www.mzv.cz/file/637455/NAR_MENS_MONOGR_20_stran.pdf

3.4.8 Tajemství listovní

Tajemství listovní upravoval §116. K jeho provedení byl vydán již výše zmíněný zákon č. 293/1920 Sb. z. a n. K tomu, aby orgány veřejné správy získaly kompetenci k otevření konkrétního dopisu, muselo tak být výslovně řečeno v ustanoveních trestního řádu, zákona č. 79/1879 (pokud se jednalo o epidemii), v konkurzním řádu nebo v poštovních předpisech.

3.4.9 Svoboda učení a svědomí, svoboda projevu mínění

Svobodu vyznání a svědomí lze nalézt v §117-124 ústavy. Dle §117 mohl každý občan projevovat své mínění a to jak slovem, tiskem, obrazem apod.⁴⁸ Veškeré obyvatelstvo Československa, rovněž i cizinci, měli právo na veřejný i soukromý výkon vyznání, náboženství nebo víry, pokud to nebylo proti veřejnému pořádku a dobrým mravům. Další změnou bylo, že nikdo nesměl být nucen k participaci na jakémkoliv náboženském úkonu či být jinak ovlivňován ze strany dalšího subjektu. Takovým právem disponoval pouze otec nebo poručník. Ovšem nejdůležitější změnou bylo pravděpodobně ustanovení zaručující rovnost všech náboženských vyznání před zákonem. Zákonodárci nečinili rozdíl mezi náboženstvími státem uznanými a neuznanými. Žádné náboženství nesmělo být nijak zvýhodňováno. Navzdory tomuto právnímu nařízení ale mezi jednotlivými církevními organizacemi nepanovaly vždy zrovna korektní vztahy a to se samozřejmě nadále projevovalo ve vztazích mezi věřícími. Stát se všemi možnými způsoby snažil zabránit případným nesvárům. Proto byly vydány tzv. mezikonfesní normy (zákon č. 277/1920 Sb. z. a n. a později zákon o vzájemných poměrech náboženských vyznání, č. 96/1925 Sb. z. a n.).

Tato ustanovení upravila mezikonfesní situaci na Slovensku a Podkarpatské Rusi. Do této doby bylo velmi složité třeba přestoupit z jednoho náboženského vyznání do druhého. Naprosto nemožné bylo, pokud dotyčná osoba chtěla opustit danou církev docela.

⁴⁸ Zákon 121/1920 Sb., Ústava Československé republiky

Dítě do 15 let podléhalo ohledně určení náboženského vyznání svým rodičům. Od 16. roku už to byla svobodná volba. §121 upravoval vedle náboženského vyznání i svobodu svědomí, tedy jakéhosi vnitřního mínění.⁴⁹

3.4.10 Manželství a rodina

Manželství, rodina a mateřství se dostaly pod zvláštní záštitu zákonů. Zákonomárci tak učinili, protože dle jejich názoru měly manželství a rodina nejen historické kořeny, ale též hrály významnou roli k utváření základů budoucího vývoje republiky. Proto byly dány pod ústavní ochranu.

3.4.11 Branná povinnost

Každý způsobilý státní občan Československé republiky byl povinen podrobit se vojenskému výcviku a uposlechnout výzvy k obraně státu. To byla de facto jediná povinnost občanská. Detailnější úpravu nalezneme v zákoně č. 193/1920 Sb. z. a n. zvaný branný zákon republiky Československé.⁵⁰

3.4.12 Postavení národnostních menšin v Československu

Podpisem smlouvy o ochraně národnostních menšin a současně dohody Saint-Germain Československá republika stvrdila, že všem obyvatelům bude zaručena úplná a naprostá ochrana jejich života a svobod, bez ohledu na jejich původ, rasu, jazyk, státní občanství a rovněž právo svobodně vyznávat (veřejně i soukromě) jakékoliv náboženství, vyznání, víru, pokud tento výkon nebude odporovat veřejnému pořádku a dobrým mravům. Tyto dohody o ochraně menšin, podepsané vítěznými mocnostmi spolu se spojeneckými státy, se později staly hlavním stěžejním základem pro tvorbu československého národnostního práva. Už dle článku 1. bylo stanoveno, že mezinárodní smlouva má vždy přednost před domovskými státními předpisy. Parlament ČSR neměl ve své pravomoci

⁴⁹ MALÝ, K. Dějiny českého a československého práva do roku 1945. 3. přeprac. vyd. Praha: Linde, 2003, s. 378. ISBN 80-720-1433-1.

⁵⁰ Zákon č. 121/1920 Sb., Ústava Československé republiky

jakýmkoliv způsobem pozměňovat jednotlivá ustanovení smlouvy. Musel k tomu získat souhlas Rady Společnosti národů.

Článek 10-13 řešil problematiku Podkarpatské Rusi. Podle mezinárodní smlouvy se ČSR zavázalo, že Podkarpatská Rus bude začleněna do našeho státu. Dle §3 odst. 2 ústavy tak bylo řádně legislativně potvrzeno, že území Podkarpatské Rusi se stává nerozdílnou částí československého státu. Rovněž byla Podkarpatské Rusi slíbena rozsáhlá autonomie. Ovšem fakticky se tak stalo až po mnichovských událostech.

Ustanovení týkající se národnostních menšin nalezneme hlavně v hlavě VI. ústavy. Ale i předešlá ustanovení se dotýkají ochrany menšin, tzn. občanská práva obyvatelstva ČSR. Hlava VI. může být chápána jako jistý obraz Saint-Germainské smlouvy. Paragrafy této hlavy jsou totiž totožné s jednotlivými články menšinové smlouvy. (§ 128 s čl. 7, § 130 s čl. 8 a §§ 131 a 132 s čl. 9).

Dle §128 měl každý občan zaručenou rovnost před zákonem, stejná politická a občanská práva, bez ohledu jaké byl rasy nebo náboženského vyznání. Dále rovný přístup „do veřejné služby, k úřadům a hodnostem, aneb pokud jde o vykonávání jakékoli živnosti nebo povolání“ pro všechny státní občany. A užívání jakéhokoliv jazyka v soukromých i veřejných stycích.

§130 deklaroval, že „pokud státním občanům přísluší podle všeobecných zákonů právo zakládati, řídit a spravovati vlastním nákladem ústavy lidumilné, náboženské a sociální, školy a jiné ústavy výchovné, jsou státní občané, nehledíc k národnosti, jazyku, náboženství a rase, sobě rovni a mohou v těchto ústavách volně používati svého jazyka a vykonávati svoje náboženství.“⁵¹

§131 vyjadřoval každému mít možnost být vyučován ve vlastní řeči.

§132 zajišťoval národnostním menšinám přiměřený podíl a používání finančních prostředků plynoucích z veřejných fondů, které byly určeny na výchovu, náboženství a charitativní činnost.

⁵¹ Zákon č. 121/1920 Sb., Ústava Československé republiky

Co už ovšem v ústavě neobjevíme, je výčet národnostních menšin, jichž se ochrana práv a svobod týká. Nenalezneme ani adekvátní vysvětlení, proč tomu tak není.

Ale nejenom ústava chránila zájmy menšin. Nelze opomenout ani vliv mnoha dalších zákonů. Jmenujme například zákon na ochranu republiky, resp. trestní ochranu § 14, odst. 4. zákona č. 50/1923 Sb. z. a n., proti veřejnému popuzování k násilnostem nebo k jiným nepřátelským činům proti jednotlivci pro jeho národnost, jazyk, rasu nebo náboženství. Sankce se v tomto případě pohybovala od 8 dnů do 3 měsíců. Účelové násilnosti a nepřátelskými činy, zvláště zášť, upravoval zákon č. 50/1923 Sb. z. a n., odst. 2 a 3. Pachatel mohl být za toto potrestán tzv. „tuhým vězením“ v rozmezí 1 měsíce až 1 roku. Zákon č. 4/1905 (což byl moravský recipovaný zemský zákon), bránil menšiny před možným odnárodnováním. Zákon č. 330/1921 Sb. z. a n. o závodních výborech, chránil před případným propuštěním ze zaměstnání z důvodu příslušnosti k národnostní menšině daného zaměstnance.

Ale v československém zákonodárství najdeme i zákonodárné normy upravující speciální pozici státního národa. To zahrnuje především zákon č. 11/1918 Sb. z. a n., o zřízení samostatného státu československého, kde je formulace „jménem československého národa“. I v preambuli je slovní spojení „My, národ československý“. Československý národ je zde označen jako národ vytvářející ústavu. Tímto bylo de facto ostatní „nečeskoslovenské“ obyvatelstvo odstaveno na druhou kolej, do pozice menšinových občanů. Na druhou stranu je ale nutné dodat, že v ostatních ustanoveních listiny, u kterých se lze domnívat, že působí vůči všem občanům státu, už není užito „československý národ“. Příkladem je hned §1, který říká, že jediným zdrojem veškeré státní moci v Československé republice je „lid“.⁵²

⁵² TÓTH, Andrej. WWW.MZV.CZ. Politika československých vlád vůči národnostním menšinám 1918-1938 [online]. 2012 [cit. 2013-03-19]. Dostupné z: http://www.mzv.cz/file/637455/NAR_MENS_MONOGR_20_stran.pdf

3.4.13 Národnostní menšiny a pozemková reforma

Pozemková reforma byla výrazným milníkem v hospodářské a ekonomické situaci ČSR. Vyplývala z různorodých potřeb sociálních skupin ve společnosti. Hlavní snahou byla úprava oblasti pozemkového vlastnictví fyzických a právnických osob. Byla zvolena jakási střední cesta mezi agrární stranou a sociálně demokratickou. Musíme připomenout jeden důležitý historický moment – a tj. období po Bílé hoře. Tehdy majetek a pozemkové vlastnictví našeho obyvatelstva přecházely na cizí šlechtu. To byl také jeden z důvodů, proč vyvlastňování pozemkového vlastnictví probíhalo v naší republice velmi nekompromisně než jinde. Přípravu a uskutečnění této reformy si vzala na starost agrární strana, v jejímž čele stál Antonín Švehla. Cílem reformy byl převod vlastnictví značné části půdy českým a slovenským majitelům.⁵³

Pozemková reforma trvala od listopadu 1918 až do roku 1936. Z důvodu nedostatku financí i zájemců byla na čas přerušena. Reforma byla provedena na základech dvou zákonů: zákona č. 32/1918 Sb. z. a n., o obstavení velkostatků, který zakazoval majitelům jakoukoliv manipulaci s pozemky, ale vlastnictví nerušil. A tzv. záborového zákona č. 215/1919 Sb. z. a n., o zabrání velkého majetku pozemkového, který určoval výměru zabírané půdy. Pod velkým majetkem pozemkovým si lze představit souhrn nemovitostí, zahrnující též práva z nich vyplývající s výměrou vyšší než 150 ha zemědělské půdy (louky, vinice, chmelnice) nebo 250 ha půdy celkově. Vyvlastněný majetek obvykle sloužil obecně prospěšným účelům, nebo byl rozdělen mezi drobné zemědělce a živnostníky. Proces záborového zákona měl na povel Pozemkový úřad (zřízen zák. č. 330/1919 Sb. z. a n.).⁵⁴

⁵³ MALÝ, Karel. Dějiny českého a československého práva do roku 1945. 3. přeprac. vyd. Praha: Linde, 2003, s.427. ISBN 80-720-1433-1.

⁵⁴ Tamtéž, s.428.

V souvislosti s menšinami bych ještě ráda zmínila tzv. kolonizaci, která se týkala přidělování půdy. V ČSR vzniklo 65 kolonizačních míst. Obvykle přibližně s 10–15 podíly z rozděleného velkostatku. Do tohoto původně německého území bylo obsazováno české obyvatelstvo. Hovoříme o 8000 ha. Do německého vlastnictví se dostalo 7 podílů a do českého 836. To se uplatňovalo zejména v pohraničních oblastech. Výrazněji se tento kolonizační proces aplikoval na Slovensku s cílem oslabit maďarskou menšinu. Do roku 1934 se tu nacházelo dohromady 90 kolonií s 2000 statky. Ovšem na rozdíl od Čech a Moravy se slovenské území potýkalo s mnohem nižší kupní silou zemědělců, což celý průběh přidělování zpomalovalo. A též oproti českému území se zde rozdělovalo ve větší míře, ale původním vlastníkům bylo vráceno méně. S jistotou můžeme říci, že původní maďarská pozemková držba byla tímto jednáním velmi oslabována.⁵⁵

⁵⁵ TÓTH, Andrej. WWW.MZV.CZ. Politika československých vlád vůči národnostním menšinám 1918-1938 [online]. 2012 [cit. 2013-03-19]. Dostupné z: http://www.mzv.cz/file/637455/NAR_MENS_MONOGR_20_stran.pdf

4 Srovnání občanských práv a svobod v ústavním vývoji státu

4.1 Mnichovská dohoda a druhá republika

Z 29. na 30. září 1938 byla v Mnichově představiteli Německa, Francie, Velké Británie a Itálie podepsána dohoda zaručující postoupení sudetského území ČSR a jeho následné připojení k Německé říši. Tato smlouva byla ujednána bez přizvání Československa. Bylo rozhodnuto „o nás bez nás“ a byl tak předznamenán konec suverenity ČSR. Tím, že jsme byli k přijetí mnichovské dohody dotlačeni byl porušen §3 čl. ústavy, dle něhož byla změna hranic možná pouze po souhlasu Národního shromáždění. Prezident Beneš mnichovský diktát nakonec akceptoval a období, které následovalo nazýváme „druhou republikou“ (od 30. září 1938 do 16. března 1939). Více jak 41 tisíc km² pohraničních oblastí bylo připojeno k Německu, Maďarsku a Polsku. Zbytek ČSR byl vystaven velkému tlaku ze strany Německa. Byla znemožněna normální každodenní činnost veřejné správy a potažmo i celého ústavního systému.⁵⁶

Prezident Beneš se navíc 5. října 1938 dobrovolně vzdal svého úřadu (dle čl. 59 Ústavy 1920) a odebral se do exilu. Později byl schválen ústavní zákon č. 299/1938 Sb. z. a n., o autonomii Slovenské krajiny a vznikla tak republika Česko-Slovenská. Ústavní zákon č. 330/1938 Sb. z. a n., o zmocnění ke změnám ústavní listiny a ústavních zákonů republiky Československé znamenal definitivní konec československé ústavnosti. Národní shromáždění přeneslo část svých pravomocí na moc výkonnou. Po dva roky získala vláda právo vydávat namísto zákonů vládní nařízení a prezident byl zmocněn k vydávání všeobecně závazných právních předpisů ve formě tzv. prezidentských dekretů.

⁵⁶ GERLOCH, A., HŘEBEJK, J., ZOUBEK, V. Ústavní systém České republiky: Základy českého ústavního právo. 4. vyd. Praha: PROSPEKTRUM, 2002, s. 31. ISBN 80-7175-077-8.

Protektorát Čechy a Morava

Vše vyvrcholilo prohlášením tzv. státního prezidenta Emila Háchy a ministra zahraničí Františka Chvalkovského „o vložení osudu českého národa a země do rukou vůdcových“. 16. března 1939 pak byl výnosem vůdce a říšského kancléře vytvořen Protektorát Čechy a Morava. Platilo zde zároveň několik právních předpisů.

- *Právní předpisy Protektorátu Čechy a Morava*
- *Právní předpisy I. a II. republiky a prezidentské dekrety*
- *Právní akty Slovenského státu*⁵⁷

Prozatímní státní zřízení

Mezitím se v zahraničí začala formovat politická organizace v čele s Edvardem Benešem, tzv. Prozatímní státní zřízení Československé republiky. Ústavním dekretem č. 2/1940 Úř. věst. čsl. o prozatímním výkonu moci zákonodárné bylo stanoveno, že v období okupace bude zákonodárná činnost vykonávána prostřednictvím prezidentských dekretů. Toto období dekretální legislativy začalo v červenci 1940 a skončilo v říjnu 1945. Do dnešní doby se vedou spory ohledně několika poválečných dekretů, které se týkají chování Československa vůči menšinám (zejména německé menšině). Jsou to tyto dekrety:

- dekret č. 5/1945 Sb. o neplatnosti některých majetkově-právních jednání z doby nesvobody a o národní správě majetkových hodnot Němců, Maďarů, zrádců a kolaborantů.
- dekret č. 12/1945 Sb. o konfiskaci a urychleném rozdělení zemědělského majetku Němců, Maďarů, jakož i zrádců a nepřátel českého a slovenského národa. Tímto dekretem byla zkonfiskována půda v pohraničí a byla rozdělena mezi české a slovenské rolníky.
- dekret č. 108/1945 Sb. o konfiskaci nepřátelského majetku a Fondech národní obnovy.⁵⁸

⁵⁷ GERLOCH, A., HŘEBEJK, J., ZOUBEK, V. Ústavní systém České republiky: Základy českého ústavního práva. 4. vyd. Praha: PROSPEKTRUM, 2002, s. 33-34. ISBN 80-7175-077-8.

⁵⁸ Ústavní vývoj směrem k právnímu státu. In: is.vsfs.cz [online]. 2009 [cit. 2013-03-12]. Dostupné z: http://is.vsfs.cz/el/6410/leto2009/B_ZPr/um/Ustavni_vyvoj.txt

Trestněprávní oblasti se týkají tyto dekrety:

- dekret č. 16/1945 Sb. o potrestání nacistických zločinců, zrádců a jejich pomahačů a o mimořádných lidových soudech, tzv. **velký retribuční dekret**. Na základě tohoto dekretu byly zpětně potrestány zločiny spáchané za druhé světové války. Jako trestný čin zde bylo nově upraveno i udavačství. Polovina odsouzených byla německé národnosti.
- dekret č. 138/1945 Sb. o některých proviněních proti národní cti neboli tzv. **malý retribuční dekret**. Zabýval se méně závažnými činy za doby Protektorátu, především z oblasti správního práva.⁵⁹

Dekrety měli napomoci potrestání jedinců, kteří v době Protektorátu aktivně či pasivně kooperovali s Němci a působili tak proti Československu a jeho občanům. Ovšem v poválečné atmosféře odsunu, zejména od května do července 1945, se lidé často dopouštěli násilí proti přesouvajícím se Němcům. V mnoha případech si tak vybíjeli zlost na lidech, kteří se vůči Československu pranic neprovinili. Ale v celkovém sledu událostí se lidé nechávali strhnout a chápali toto všechno jako kolektivní vinu všech. V případě že se někdo prokázal jako německý příslušník, hrozilo mu odebrání občanských a majetkových práv, byl označen jako kolaborant a zrádce a za nedůstojných a ponižujících podmínek se musel vystěhovat ze země. V horším případě skončil ve vězení nebo s trestem smrti.

Dle mého názoru je samozřejmě důležité potrestání všech zločinců a těch, co se skutečně provinili, v mnoha případech ale byli spolu s těmito potrestání i ti, kteří se „provinili“ pouze tím, že byli německými občany.

Navíc v roce 1946 byl schválen zákon č. 115/1945 Sb. o právnosti jednání souvisejících s bojem o znovunabytí svobody Čechů a Slováků, kde bylo stanoveno, že jakékoliv jednání směřující ke spravedlivé odplatě za činy okupantů je beztrestné. Ústavním dekretem č. 11/1944 Úřed. věstníku o obnově právního pořádku (později z. č. 12/1946 Sb.) byla obnovena právní kontinuita a navázalo se tak na právní řád první republiky. Právní normy přijaté v době nesvobody, tj. od

⁵⁹ Ústavní vývoj směrem k právnímu státu. In: is.vsfs.cz [online]. 2009 [cit. 2013-03-12]. Dostupné z: http://is.vsfs.cz/el/6410/leto2009/B_ZPr/um/Ustavni_vyvoj.txt

30. září 1938 do 9. května 1945, byly označeny za neplatné, ale pokud neodporovaly právnímu pořádku první republiky, mohly být dočasně užívány, dokud nebudou vytvořeny předpisy nové.

4.2 Ústava 9. května (Ústavní zákon č. 150/1948 Sb.)

V květnových volbách roku 1946 zvítězila Komunistická strana. V této době již bylo rozhodnuto o tvorbě nové ústavy. Byly vytvořeny tři návrhy. Národně socialistický, lidovecký a komunistický - ten nakonec zvítězil. Samotný text ústavy byl po formální stránce velmi demokratický. To však byl pouze klam. Například úprava základních lidských práv a svobod měla jen provolávací charakter. V praxi docházelo k obcházení ústavních předpisů vlivem četných odkazů na různé zákony. Příkladem bylo třeba zavedení jednotné kandidátky Národní fronty. Tak ztratily volby svůj původní smysl. Dále třeba výkon shromažďovacího práva musel být v souladu se zájmy pracujícího lidu.⁶⁰ Stejně to bylo i u dalších ústavou zaručených politických práv. Na druhou stranu sociální, kulturní a hospodářská práva byla z politického hlediska zaručena, nicméně ne všichni občané byli politicky korektní, což se v dalších letech mělo projevit více než markantně. Viz politické procesy.

4.3 Socialistická ústava (Ústavní zákon č. 100/1960 Sb., Ústava Československé socialistické republiky)

Roku 1960 vznikla nová právní úprava tzv. socialistická ústava (Ústavní zákon č. 100/1960 Sb., Ústava Československé socialistické republiky). Obsahově a formálně měla nižší úroveň než ústava z roku 1948. V této ústavě se nově objevily některé socialistické principy. Článek 4 zakotvoval vedoucí roli KSČ. „*Vedoucí silou ve společnosti i ve státě je předvoj dělnické třídy, Komunistická strana Československa, dobrovolný bojový svazek nejaktivnějších a nejvůdovělejších občanů z řad dělníků, rolníků a inteligence.*“⁶¹ Toto jasně odporovalo článku 2 ústavy, kde je ustanoveno, že „*veškerá moc v Československé*

⁶⁰ GERLOCH, A., HŘEBEJK, J., ZOUBEK, V. Ústavní systém České republiky: Základy českého ústavního práva. 4. vyd. Praha: PROSPEKTRUM, 2002, s. 49. ISBN 80-7175-077-8.

⁶¹ Ústavní zákon č. 100/1960 Sb., Ústava Československé socialistické republiky, čl. 4

socialistické republice patří pracujícímu lidu“.⁶² Majetkové vlastnictví bylo rozděleno do několika skupin – na státní, družstevní a osobní. Ekonomika státu byla též v rukou vedoucí strany. Lidská práva a svobody mohla být vykonávána pouze „ v souladu se zájmy pracujícího lidu“.⁶³

4.4 Ústavní zákon č. 143/1968 Sb., o československé federaci

Tímto ústavním zákonem došlo k rozdělení dosavadního unitárního státu na federativní stát. Přišla s tím i celá řada změn. Existovaly tady vlastně tři suverénní státy – Československo, Česká republika a Slovenská republika. Všichni občané tak obdrželi rovnou dvě občanství. První - federace jako celku a druhé buď české, nebo slovenské. Co se týče spravování státních záležitostí (zahraniční politika, daně apod.), něco spadalo do *výlučné* působnosti federálních orgánů, další věci do *společné* působnosti ČSSR a obou republik a některé záležitosti měly ve svých rukou *výlučně* obě republiky zvlášť. V neposlední řadě nesmím zapomenout, že spolu s vytvořením federace vznikly nové federální ústavní orgány: **Federální shromáždění** složené ze Sněmovny lidu a Sněmovny národů. Vedle tohoto působily jako národní vlády na českém území **Česká národní rada** a na Slovensku **Slovenská národní rada**.⁶⁴

4.5 Ústava České republiky (Ústavní zákon č. 1/1993 Sb.)

16. 12. 1992 byla Českou národní radou schválena Ústava České republiky. Jednalo se o první ústavu, která byla přijata svrchovaným a samostatným státem uznávaným v mezinárodním celku. Nově byl zaveden pojem „ústavní pořádek“. Lze to chápat ve smyslu, že společně se samotným textem Ústavy ČR jsou součástí i další ústavní právní normy. To vše dohromady tvoří celek, Ústavu České republiky.

⁶² Ústavní zákon č. 100/1960 Sb., Ústava Československé socialistické republiky, čl. 2

⁶³ Ústavní zákon č. 100/1960 Sb., Ústava Československé socialistické republiky

⁶⁴ Ústavní vývoj směrem k právnímu státu. In: is.vsfs.cz [online]. 2009 [cit. 2013-03-12]. Dostupné z: http://is.vsfs.cz/el/6410/leto2009/B_ZPr/um/Ustavni_vyvoj.txt

Obsah ústavního pořádku

- Ústava České republiky (Ústavní zákon č. 1/1993 Sb., účinný od 1. 1. 1993)
- Listina základních práv a svobod (Ústavní zákon č. 2/1993 Sb.)
- Ústavní zákon ČNR č. 4/1993 Sb., o opatřeních souvisejících se zánikem ČSFR
- Ústavní zákon č. 29/1993 Sb., o některých dalších opatřeních souvisejících se zánikem ČSFR
- ústavní zákony Národního shromáždění Československé republiky, Federálního shromáždění ČSSR a České národní rady upravující státní hranice České republiky⁶⁵

4.6 Listina základních práv a svobod (Ústavní zákon č. 2/1993 Sb.)

Listina základních práv a svobod je tvořena preambulí a šesti hlavami.

Hlava první pojednává o všeobecných ustanoveních a vzájemného vztahu demokratického právního státu a občana.

Hlavu druhou tvoří dva oddíly. První oddíl řeší základní lidská práva a svobody a druhý se zabývá okruhem politických práv.

V hlavě třetí jsou upravena práva národnostních a etnických menšin.

V hlavě čtvrté nalezneme problematiku hospodářských, sociálních a kulturních práv, ale též i oblast týkající se ekologie.

Hlava pátá deklaruje právo občanů na soudní a jinou právní ochranu.

V hlavě šesté, společných ustanoveních, nalezneme provedení a ztvárnění jednotlivých práv. Je zde i ustanovení o přidělování azylu cizincům.

Preambule Listiny základních práv a svobod vychází zejména z demokratických principů a právních myšlenek. Uznává neporušitelnost

⁶⁵ GERLOCH, A., HŘEBEJK, J., ZOUBEK, V. Ústavní systém České republiky: Základy českého ústavního práva. 4. vyd. Praha: PROSPEKTRUM, 2002, s. 70-72. ISBN 80-7175-077-8.

přirozených práv člověka, samotných práv občana a svrchovanost zákona. Navazuje na tradiční historické hodnoty země, přičemž zahrnuje období, kdy v naší vlasti byly základní práva a svobody potlačovány. Dále vychází z práva českého národa na sebeurčení a vyjadřuje vůli, aby se Česká republika mohla počítat mezi státy, jež výše zmíněné hodnoty respektují a ctí.⁶⁶

Hlava první Listiny je tvořena čtyřmi články. Upravuje podmínky fungování právního státu na základě dodržování základních lidských a občanských práv ve vztahu občan a stát a naopak.

Dle článku 1 jsou si lidé svobodní a rovní v důstojnosti i právech. Základní práva a svobody jsou nezadatelná, nezcizitelná, nepromlčitelná a nezrušitelná práva. Je možné si zde povšimnout určité podobnosti s Všeobecnou deklarací lidských práv OSN.

Článek 2 upravuje demokratické hodnoty, na kterých je stát založen a také podmínky, kdy lze uplatňovat státní moc. V odstavci 3 je stanoveno, že „každý může činit, co není zákonem zakázáno, a nikdo nesmí být nucen činit, co zákon neukládá“.⁶⁷ Tomuto ustanovení je přikládán velký důraz, protože se objevuje jak zde tak i v Ústavě České republiky. (čl. 2, odst. 4)

Článek 3 zajišťuje základní práva všem bez rozdílu pohlaví, rasy, barvy pleti, jazyka, víry a náboženství, příslušnosti k národnostní nebo etnické skupině, majetku, rodu nebo jiného postavení. Zároveň je v tomto článku zaručena svoboda výběru národnosti, kdy „každý má právo svobodně rozhodnout o své národnosti. Zakazuje se jakékoli ovlivňování tohoto rozhodování o své národnosti a všechny způsoby nátlaku směřující k odnárodnování“.⁶⁸

V článku 4 jsou vymezeny principy ukládání povinností. Ty lze ukládat pouze na základě zákona a v jeho mezích. Meze základních práv a svobod mohou být upraveny pouze zákonem a zákonné omezení základních lidských práv a svobod musí platit stejně pro všechny případy splňující stanovené podmínky.

⁶⁶ Ústavní zákon č. 2/1993 Sb., Listina základních práv a svobod

⁶⁷ Tamtéž

⁶⁸ Tamtéž

V hlavě druhé v prvním oddílu jsou popisována základní lidská práva a svobody.

V článku 5 je vymezeno, že každý jedinec je způsobilý mít práva. Způsobilost k právům a povinnostem vzniká už narozením.

Článek 6 deklaruje každého právo na život a nikdo nesmí být zbaven života. Právo na život je ústavou chráněno již před narozením člověka. Trest smrti se „nepřipouští“.⁶⁹

Článek 7 zajišťuje jedinci nedotknutelnost osoby a jejího soukromí, kterou lze omezit pouze v případech stanovených zákonem. Toto ustanovení je zcela klíčové jednak pro sféru soukromého života (týrání dítěte, vymáhání dluhu fyzickým nebo psychickým vyhrožováním apod.), ale především pro budování právního státu, jeho institucí a organizačních složek.

V článku 8 je občanovi zajištěna osobní svoboda, která patří mezi stavební prvky základních práv a svobod. Současně jsou zde exaktně stanoveny podmínky, za kterých může být občan zadržen či vzat do vazby nebo být držen proti své vůli v ústavní zdravotnické péči.

Dle článku 9 nesmí být nikdo podroben nuceným pracím nebo službám. Zákon konkrétně vymezuje, které práce či služby jsou tím míněny.

Článek 10 je souborem práv o zachování lidské důstojnosti, cti, dobré pověsti a ochraně jména. Zároveň jsou zde občané ochraňováni před neoprávněným zasahováním do jejich soukromého a rodinného života a před neoprávněným shromažďováním, zveřejňováním nebo jiným zneužíváním údajů o své osobě.

Článek 11 upravuje vlastnické právo jednotlivce a rovněž záruku dědění. Tímto je ústavně zaručena majetková a vlastnická spojitost potřebná pro občanskou společnost. Současně jsou určeny podmínky, za nichž je možné vyvlastnění či omezení majetku. To lze jen v případě veřejného zájmu, na základě zákona a za náhradu.

V článku 12 je probírána nedotknutelnost obydlí a současně jsou upraveny i přísné podmínky přípustnosti domovní prohlídky. Jiné zásahy do soukromého obydlí

⁶⁹ Ústavní zákon č. 2/1993 Sb., Listina základních práv a svobod

jsou přípustné jen v případech nezbytných v zájmu ochrany života nebo pro odvrácení závažného ohrožení veřejné bezpečnosti a pořádku.

Článek 13 upravuje nedotknutelnost a neporušitelnost listovního tajemství, písemností, záznamů a doručovaných zpráv.

Článkem 14 je zajištěna svoboda pohybu a pobytu pro každého, kdo se oprávněně zdržuje na území České republiky, přičemž je znovu jasně zákonem určeno, kdy mohou být tato práva omezena.

Článkem 15 je zaručena svoboda myšlení, svědomí a náboženského vyznání, zároveň i svoboda vědeckého bádání a umělecké tvorby.

Článek 16 detailněji upravuje ustanovení okruhu týkajícího se náboženství a víry a určuje podmínky vyučování náboženství na středních školách.

Oddíl druhý hlavy druhé – politická práva. V následujících sedmi článcích jsou upravena občanská práva.

V článku 17 je zaručena svoboda projevu. Každý má právo vyjadřovat své názory a myšlenky slovem, písmem nebo jiným způsobem a každý má právo na informace, které může svobodně vyhledávat, přijímat a rozšiřovat bez ohledu na hranice státu. Ale zároveň jsou upraveny možnosti omezení těchto svobod, je-li to nutné pro zajištění ochrany práv a svobod druhých, bezpečnost státu nebo v zájmu ochrany veřejného zdraví a mravnosti. Zákon také nařizuje povinnost státním orgánům a samosprávám „přiměřeným způsobem“⁷⁰ poskytovat informace o své činnosti.

V článku 18 je řečeno, že právo petiční je zaručeno. Dle tohoto má každý právo se obracet na státní orgány a orgány územní samosprávy s žádostmi, návrhy a stížnostmi. Současně je zde řečeno, že peticí se nesmí zasahovat do nezávislosti soudu, a že petice nesmí vyzývat k porušování základních práv a svobod daných Listinou základních práv a svobod.

Článek 19 zaručuje právo pokojně se shromažďovat. Toto právo může být omezeno pouze zákonem a ve zvláštních případech, ve kterých jsou zákonem

⁷⁰ Ústavní zákon č. 2/1993 Sb., Listina základních práv a svobod

chráněny práva a svobody druhých, veřejný pořádek, zdraví, mravnost, majetek či bezpečnost státu.

Článek 20 pojednává o právu sdružovacím ve spolicích, společnostech a jiných sdruženích. Občané tak mohou zakládat i politické strany a hnutí a sdružovat se v nich. Zákon opět určuje, kdy lze výkon těchto práv omezit - je-li to potřebné pro bezpečnost státu, ochranu veřejné bezpečnosti a pořádku nebo pro ochranu práv a svobod druhých. V odstavci 4. je stanoveno že „politické strany a politická hnutí, jakož i jiná sdružení jsou odděleny od státu“.⁷¹

V článku 21 je vymezeno základní politické právo občanů, a to podílet se na správě věcí veřejných přímo nebo svobodnou volbou svých zástupců. Volební právo je upraveno jako všeobecné a rovné a je vykonávané prostřednictvím tajného hlasování.

Podle článku 22 je umožněna a chráněna svobodná soutěž politických sil v demokratické společnosti. Jedná se o garantování politického pluralismu.

Článek 23 vykresluje princip suverenity lidu. Občané mají právo postavit se na odpor proti každému, kdo by odstraňoval demokratický řád lidských práv a svobod upravených v Listině. Jedná se o ty situace, kdy je znemožněno fungování ústavních orgánů a jejich zákonných prostředků.

V hlavě třetí jsou vymezena práva národnostních a etnických menšin.

Dle článku 24 příslušnost k jiné národnostní nebo etnické menšině nesmí být nikomu na újmu.

Článkem 25 jsou upravena společná práva menšin týkajících se rozvoje kultury, práva užívání mateřského jazyka a práva sdružovat se v národnostních sdruženích.

Hlava čtvrtá zaručuje práva hospodářská, sociální a kulturní.

Článkem 26 je zaručena svobodná volba povolání a s tím související příprava k jeho výkonu. Dále právo podnikat a provozovat jinou hospodářskou činnost. A právo každého získávat prostředky pro své životní potřeby prací.

⁷¹ Ústavní zákon č. 2/1993 Sb., Listina základních práv a svobod

Článek 27 vyjmenovává odborářská práva zahrnující právo na stávku. To je zaručeno za předem zákonem daných podmínek.

Článek 28 zajišťuje právo zaměstnanců na spravedlivou odměnu za práci a na uspokojivé pracovní podmínky.

Článkem 29 je zaručena sociální a ekonomická ochrana sociálních menšin (zvýšená ochrana zdraví při práci apod.). Týká se to zejména žen, mladistvých a osob zdravotně postižených.

Podle článku 30 má každý občan nárok na přiměřené hmotné zabezpečení ve stáří, při nezpůsobilosti k práci a při ztrátě živitele. Každý, kdo se ocitne v hmotné nouzi má právo na nezbytnou pomoc k zajištění svých základních životních potřeb.

Článek 31 zaručuje právo všech občanů na ochranu zdraví. Na základě veřejného pojištění má každý právo na bezplatnou zdravotní péči a na zdravotní pomůcky

Článek 32 se týká ochrany rodičovství, rodiny, dětí a mladistvých. Těhotným ženám je dle zákona zaručena zvláštní péče a ochrana v pracovních vztazích.

V článku 33 je vymezena problematika vzdělávání. Každý občan má právo na vzdělání. Školní docházka je povinná po dobu, která je určena zákonem. Zákon současně stanovuje, za jakých podmínek mají občané při studiu právo na pomoc státu.

Článkem 34 je zaručena ochrana výsledků tvůrčí duševní činnosti zákonem a též právo přístupu ke kulturnímu bohatství.

Článek 35 zajišťuje každému občanovi právo na příznivé životní prostředí a jiná ekologická práva. Není ovšem zcela zřejmé, jak toto právo užívat.

Pátá hlava vymezuje, v článcích 36-40, právo občanů na soudní a jinou právní ochranu.

V hlavě šesté – společná ustanovení – jsou vymezeny některé články a pojmy Listiny v širších souvislostech.

Závěr

Cílem této bakalářské práce byla snaha zachytit a analyzovat oblast občanských práv a svobod podle ústavy z roku 1920 a dále pak jejich komparace z pohledu historického a ústavního vývoje našeho samostatného státu.

Tato problematika je velice významná pro každodenní život jednotlivce ale i celé společnosti. Od vzniku samostatné Československé republiky musela občanská práva a svobody čelit řadě problémů a překážek, ať už se jednalo o dobu svobody či nesvobody. Období nesvobody poněkud výrazněji převládá. Vzpomeňme například na 2. světovou válku, kdy veškerá občanská práva a svobody byly zcela ignorovány. Pak následoval únor 1948 – komunistický převrat a s tím spojená doba totalitního režimu. A rovněž srpen 1968 – okupace vojsky Varšavské smlouvy a dalších 20 let normalizace, kdy práva a svobody byly pouze planým pojmem. Ale existují i světlejší období našich dějin týkající se garance občanských práv a svobod. Sem bych zařadila tzv. první republiku a etapu po sametové revoluci v listopadu 1989.

V každé době tedy byly práva a svobody vymezeny v odlišném rozsahu a pojetí a ne vždy toto pojetí odpovídalo skutečné situaci ve společnosti. Vymahatelnost práv také nebyla vždy zaručena.

Závěrem bych shrnula, že i v dnešní době je třeba dbát na dodržování základních práv a svobod a zlepšování kvality státních a podobných institucí.

Summary

The theme of my Bachelor thesis is a Civil rights and liberties under the Constitution of 1920. The main purpose of this paper was the area of civil rights and liberties in the period of the first Czechoslovak Republic. Further more I tried to compare these rights and liberties from the point of view of constitutional development of our country from its independent creation to the present time.

This thesis is divided into four main parts. First part deals with the situation in 1918. As a result of The World War I and after the breakdown of Austria-Hungary Monarchy the new sovereign state was established on October 28th in 1918. It was called the Czechoslovak Republic.

The second part of the paper focuses on Constitution in 1920 from the historical perspective. There is a brief explanation of historical events that led to realization of Constitution in 1920. The Constitution is consisted of a ceremonial preamble, an introductory legislative act with 10 articles and Constitutional document with 134 paragraphs divided into 6 Chapters.

The third part of this thesis contains the major features of the Constitution. In the preamble is said that our country is a sovereign, homogenous and democratic legal state based on the honour to laws and the liberties. The next Chapters contain the general provisions, the definition of legislative power, the structure and force of National Assembly, the supreme and executive power, the judicial power, rights and liberties, duties of citizens, and the protection of national, religious and races minorities.

The last part concerns the comparison of the civil rights and liberties with the constitutional development of our state during last almost one hundred years of the state's existence.

The issue of civil rights and liberties is very important part of everyday life of each individual and whole society and it underwent many changes. I think it is constantly necessary to keep working on improvement of the situation in this area.

Seznam literatury

Knižní publikace:

BÍLÝ, J. *Právní dějiny na území ČR*: vysokoškolská učebnice. Praha: Právnické a ekonomické nakladatelství a knihkupectví Bohumily Hořínkové a Jana Tuláčka, 2003, 474 p. ISBN 80-720-1429-3.

BROKLOVÁ, E. *Československá ústava 1920: devadesát let poté: sborník textů*. Vyd. 1. Editor Marek Loužek. Praha: CEP - Centrum pro ekonomiku a politiku, 2010, 143 s. Ekonomika, právo, politika, č. 83/2010. ISBN 978-80-86547-89-3.

ČECHUROVÁ, J., ŠLEHOFER, L. *Ústava 1920: vyvrcholení konstituování československého státu*. Vyd. 1. Praha: Leges, 2011, 192 s. Teoretik. ISBN 978-808-7212-677.

FILIP, J. *Vybrané kapitoly ke studiu ústavního práva*. Vyd. 1. Brno: Masarykova univerzita. Právnická fakulta, 1997, 367 s. Edice učebnic Právnické fakulty Masarykovy univerzity v Brně, č. 171. ISBN 80-210-1569-1.

GERLOCH, A., HŘEBEJK, J., ZOUBEK, V. *Ústavní systém České republiky: Základy českého ústavního práva*. 4. vyd. Praha: PROSPEKTRUM, 2002, 564 s. ISBN 80-717-5077-8.

GRONSKÝ, J. *Komentované dokumenty k ústavním dějinám Československa*. Vyd. 1. Praha: Univerzita Karlova, 2005-2007, 4 v. ISBN 97880246138954.

HOLLÄNDER, Pavel. *Ústavněprávní argumentace: ohlédnutí po deseti letech Ústavního soudu*. Praha: Linde, 2003, 103 s. ISBN 80-861-3137-8.

JÁNOŠÍKOVÁ, P., KNOLL, V., RUNDOVÁ, A. *Mezníky českých právních dějin*. 3. rozš. vyd. Plzeň: Aleš Čeněk, 2010, 215 s. Vysokoškolské učebnice (Aleš Čeněk). ISBN 978-807-3802-516.

KADLECOVÁ, M. *Dějiny Československého státu a práva (1918-1945)*. 2. opr. vyd. Brno: Doplněk, 1992, 133 s. Edice učebnic Právnické fakulty Masarykovy univerzity v Brně, č. 16. ISBN 80-901-1027-4.

KNOLL, V., SMRŽOVÁ, P., ZBORNÍKOVÁ, A. *Vybrané mezníky českých právních dějin*. 1. vyd. Dobrá Voda u Pelhřimova: Aleš Čeněk, 2002, 156 s. Právnické učebnice (Aleš Čeněk). ISBN 80-864-7311-2.

KUNC, J., PINC, Z. *Demokracie a ústavnost*. Vyd. 1. Praha: Karolinum, 1996, 263 p. ISBN 80-706-6309-X.

MALÝ, K. *Dějiny českého a československého práva do roku 1945*. 3. přeprac. vyd. Praha: Linde, 2003, 673 s. ISBN 80-720-1433-1.

PAVLÍČEK, V. *Ústavní právo a státověda*. 1. úplné vyd. Praha: Leges, 2011, 1119 s. Student (Leges). ISBN 978-808-7212-905.

WEYR, F. *Paměti II. Za Republiky (1918-1938)*. Vyd. 1. Editor Jana Uhdeová. V Brně: Atlantis, 2001, 518 s. ISBN 80-710-8192-2.

ZIMEK, J. *Ústavní vývoj českého státu*. Vyd. 1. Brno: Masarykova univerzita, 1996, 177 s. Edice učebnic Právnické fakulty Masarykovy univerzity v Brně, č. 149. ISBN 80-210-1354-0.

Právní předpisy:

Zákon č. 121/1920 Sb., Ústavní listina Československé republiky

Ústavní zákon č. 150/1948 Sb., Ústava Československé republiky

Ústavní zákon č. 100/1960 Sb., Ústava Československé socialistické republiky

Ústavní zákon č. 143/1968 Sb., o československé federaci

Ústavní zákon č. 1/1993 Sb., Ústava České republiky

Ústavní zákon č. 2/1993 Sb., Listina základních práv a svobod

Ostatní:

MARTINOVSKÝ, J. *Ústavní systém první republiky*. Brno, 2005. 71 l. Diplomová práce. Masarykova univerzita.

IMRICHOVÁ, H. *Srovnání občanských lidských práv a svobod v našich dosavadních ústavách od r. 1918 do současnosti*. Brno, 2009. Bakalářská práce. Masarykova univerzita. Vedoucí práce PhDr. Jiří Nolč.

Elektronické zdroje:

Ústavní vývoj směrem k právnímu státu. In: Is.vsfs.cz [online]. 2009 [cit. 2013-03-12]. Dostupné z: http://is.vsfs.cz/el/6410/leto2009/B_ZPr/um/Ustavni_vyvoj.txt

TÓTH, A. WWW.MZV.CZ. *Politika československých vlád vůči národnostním menšinám 1918-1938* [online]. 2012 [cit. 2013-03-19]. Dostupné z: http://www.mzv.cz/file/637455/NAR_MENS_MONOGR_20_stran.pdf